

Sosiaalityöntekijöiden kokemuksia kotoutumistyöstä

Suzan Ashtiani, Y23096946

Pro gradu -tutkielma

Syksy 2024

Sosiaalityö

Lapin yliopisto

Ohjaaja Elina Virokannas

Lapin yliopisto

Tiedekunta: Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi:

Tekijä/-t: Suzan Ashtiani

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -tutkielma/Maisteritutkielma__ Lisensiaatintutkimus__

Sivumäärä, liitteiden lukumäärä:

Vuosi: 2024

Tiivistelmä:

Tässä sosiaalityön pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan maahanmuuttajapalveluissa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden kokemuksia kotoutumistyöstä. Tutkimus on toteutettu maahanmuuttajapalveluiden kontekstissa. Tutkimuskysymyksenä tarkastellaan, millaisia kokemuksia maahanmuuttajapalveluissa työskentelevillä sosiaalityöntekijöillä on kotoutumista edistävästä sosiaalityöstä.

Tutkimuksen aineisto on kerätty haastattelemalla seitsemää sosiaalityöntekijää. Aineisto on kerätty joulukuussa 2023 ja tammikuussa 2024 puolistrukturoidulla teemahaastattelulla. Tutkimusmenetelmänä on käytetty aineistolähtöistä sisällönanalyysiä ja analyysi toteutettiin teemoittelun avulla.

Maahanmuuttajapalveluiden sosiaalityöntekijöiden kokemukset paikantuvat viiteen eri teemaan. Ensimmäinen teema käsittelee poliittisten päätösten ja lainsäädännön yhteyttä asiakastyöhön. Toinen teema koskee kotoutumisen edellytyksiä ja kolmas teema sosiaalityöntekijöiden työnkuvaa. Neljäs teema käsittelee työn mielekkyyttä sekä haasteita ja viimeinen teema kotoutumistyön vaatimuksia.

Tutkielman tulosten mukaan maahanmuuttajapalveluiden kotoutumista edistävä sosiaalityö on hyvin monimuotoista ja vaatii erityistä osaamista. Sosiaalityöntekijät määrittelevät kotoutumistyön laajana yhteiskunnallisena tehtävänä ja velvollisuutena, mutta pitävät sosiaalityön roolia hyvin keskeisenä ja tärkeänä maahanmuuttajien kotoutumisessa. Ammatillaiset korostavat kotoutumisen alkuvaihetta kriittisenä, jolloin tarvitaan eri tahoilta tukea ja palveluita.

Avainsanat: kotoutuminen, kotoutumistyö, sosiaalityöntekijät, maahanmuuttajat

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi ☒ X

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi__ (vain Lappia koskevat)

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Kotoutuminen ilmiönä.....	4
2.1 Maahanmuuttoa koskevat keskeiset käsitteet	4
2.2 Kotoutumispolitiikan kehitys ja kotoutuminen Suomessa	7
2.3 Sosiaalityön rooli kotoutumisen edistäjänä	10
2.4 Kotoutumisen neljä ulottuvuutta	14
3 Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat.....	19
3.1 Aineiston kerääminen teemahaastatteluilla.....	19
3.2 Analyysimetodina sisällönanalyysi	22
3.3 Tutkimuseettiset kysymykset.....	24
4 Kotoutumista edistävä sosiaalityö	27
4.1 Poliittisten päätösten ja lainsäädännön merkitys asiakastyölle	27
4.2 Kotoutumisen edellytykset.....	32
4.3 Työnkuvan moninaiset määritelmät maahanmuuttajapalveluissa	37
4.4 Työn mielekkyys ja haasteet.....	42
4.5 Kotoutumistyön vaatimukset sosiaalityöntekijöille	45
5 Johtopäätökset	49
5.1 Pohdinta.....	49
5.2 Tutkimusprosessi	52
Lähteet.....	55
Liitteet.....	59

1 Johdanto

Maahanmuuttajien määrä on lisääntynyt tasaisesti kahden viime vuosikymmenen aikana. YK:n pakolaisjärjestön mukaan vuoden 2023 lopussa 117,3 miljoonaa ihmistä on joutunut pakenemaan kotimaastaan erinäisistä syistä. Ihmiset joutuvat pakenemaan kohteistaan erilaisten kansainvälisten konfliktien ja ilmastotilojen häiriötilojen vuoksi. Maailman tilanne on huolestuttava ja voidaan todeta tilanteen olevan hyvin vakava. Euroopassa käydään Ukrainan sota, joka on ajanut ihmisiä hakemaan muista maista tilapäistä suojelua. Tilastokeskuksen mukaan Suomeen muuttaa noin 30 000 henkilöä vuosittain ja maahanmuutto oli ennätyksellinen vuonna 2023. Suomeen muutetaan erilaisin perustein. Perusteina voivat olla perhesyyt, työ, opiskelu, turvapaikan hakeminen tai pakolaisuus. Maahanmuuttaja voi siis olla pakolainen, paluumuuttaja, avioliiton vuoksi tai töiden takia muuttanut (Räty 2002, 11–13.)

Sisäministeriön mukaan vuoden 2015 pakolaiskriisi oli poikkeuksellinen, ja sen seurauksena Suomeen saapui normaalia enemmän turvapaikanhakijoita. Tuolloin turvapaikanhakijoita saapui Suomeen yhteensä 32476 henkilöä. Vuoden 2015 pakolaiskriisin jälkeen Suomessa on käyty yhä enemmän yhteiskunnallisia ja poliittisia keskusteluja liittyen aiheeseen (Zonzi & Söderblom 2018, 5). Maahanmuuton myötä kotoutumisen yhteiskunnallinen ja poliittinen keskustelu on ollut kasvussa. Kotoutumisesta ja kotouttamisesta on tullut entistä tärkeämpi ja ajankohtaisempi aihe (Saukkonen 2021, 11.)

Maahanmuuton myötä sosiaalityössä tullaan yhä useammin kohtaamaan maahanmuuttaja-asiakkaita (Anis 2008, 14). Kathleen Valtosen (2015, 81) mukaan kotoutumista tukevalle sosiaalityöllä on suuri merkitys maahan muuttaneiden sopeutumisessa uuteen maahan. Kotoutumista edistävät sosiaalipalvelut eli maahanmuuttajapalvelut on tarkoitettu maahanmuuttaja-asiakkaille, jotka ovat kotoutumisajalla. Maahanmuuttajapalveluissa tehdään sosiaalityötä kotouttavalla työotteella. Santamäki-Vuoren (2020) mukaan Suomessa tarvitaan tietoa ulkomaalaistaustaisten väestöryhmien hyvinvoinnista, palvelutarpeista ja terveydestä. Tutkimukseen perustuva tieto nykytilasta rakentaa pohjan niin toimiville ratkaisuille kuin myös edellytyksiä onnistuneelle kotoutumiselle.

Suomen maahanmuuttopolitiikalla ja lainsäädännöllä on suuri merkitys kotoutumisen kannalta. Lainsäädännöllä turvataan suojelua hakevan huolenpitoa ja toimeentuloa. Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta (17.6.2011/746) turvaa kansainvälistä suojelua hakevan ja tilapäistä suojelua saavan toimeentulon ja huolenpidon. Laissa määritellään myös ihmiskaupan uhrin tunnistaminen ja auttaminen ottaen huomioon Euroopan unionin lainsäädäntö ja Suomea velvoittavat kansainväliset sopimukset. Kyseisestä laista puhutaan myös nimellä Vastaanottolaki. Laki kotoutumisen edistämisestä (30.12.2010/1386) tukee maahanmuuttajan kotoutumista ja osallisuutta uuteen asuinmaahan. Lain tarkoituksena on edistää ja tukea kotoutumista sekä osallistumista suomalaiseen yhteiskuntaan. Kyseinen kotoutumislaki on kumottu lailla (14.4.2023/681), joka tulee voimaan 1.1.2025 alkaen. Kotoutumislain uudistuksessa keskeisinä tavoitteina on parantaa maahanmuuttajien työllisyyttä, kielitaitoa ja osallisuutta Suomessa.

Maahanmuuttoon ja kotoutumiseen liittyvät kysymykset ovat aina olleet itseäni kiinnostavia aiheita. Maailman tilanteen vuoksi aihe on myös erittäin ajankohtainen. Lisäksi aiheen valintaan vaikuttaa oma maahanmuuttajataustani ja omat henkilökohtaiset kokemukseni kotoutumisesta. Saavuimme vanhempieni ja sisarusteni kanssa Suomeen vuonna 1993, jolloin Suomessa ei vielä ollut paljon maahanmuuttajataustaisia. Tuolloin ei myöskään kotoutumisesta ollut juurikaan tietoa. Tämänhetkinen työpaikkani vaikuttaa myös tutkielmani aiheen valintaan. Työskentelen sijaispätevänä sosiaalityöntekijänä yksin Suomeen tulleiden alaikäisten kanssa, jotka hakevat turvapaikkaa tai saavat tilapäistä suojelua. Työssäni teen paljon yhteistyötä sekä kunnan että hyvinvointialueen kanssa asiakkaiden kuntaan siirtymisen vaiheessa.

Keskityn pro gradu -tutkielmassani kotoutumista edistävään sosiaalityöhön maahanmuuttajapalveluiden kontekstissa. Pro gradu -tutkielmassani selvitän sosiaalityöntekijöiden kokemuksia kotoutumistyöstä. Suomessa järjestettiin suuremmissa kunnissa maahanmuuttajien palvelut aiemmin keskitettyinä palveluina. Näin mahdollistettiin maahanmuuttaja-asiakkaille sosiaalityön palvelut samasta toimipisteestä. (Kotoutuminen 2024.) Vuoden 2023 alusta lähtien sote-uudistuksen myötä on siirrytty hyvinvointialueisiin. Hyvinvointialueisiin siirtyminen on tuonut mukanaan muutoksia

maahanmuuttajapalveluihin. Jatkossa maahan muuttaneiden palveluista vastaavat niin kunnat kuin myös hyvinvointialueet. Maahanmuuttajapalveluiden suurimman asiakasryhmän muodostavat pakolaiset ja kiintiöpakolaiset.

Tutkielmani aineiston olen kerännyt toteuttamalla teemahaastatteluja sosiaalityöntekijöille, jotka työskentelevät hyvinvointialueiden maahanmuuttajapalveluissa kotoutumista edistävässä sosiaalityössä. Teemahaastattelussa käytin ennalta laadittua haastattelurunkoa, mikä kuitenkin jätti tilaa avoimuudelle sekä joustavuudelle ja haastattelijoiden yksilöllisille näkemyksille. Tutkimuksen analyysimenetelmänä käytin aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi mahdollisti aineiston syvällisen ymmärryksen ja tavoitteena oli ymmärtää sekä kuvata tutkimuskysymyksen kannalta oleelliset teemat.

2 Kotoutuminen ilmiönä

Maailmalla erilaiset kriisit ja konfliktit lisäävät jatkuvasti maahanmuuttoa sekä pakolaisuutta. Ihmiset joutuvat lähtemään kotimaastaan uuteen asuinmaahan ja rakentamaan elämäänsä alusta alkaen uudestaan. Tästä syystä Suomessa käydään keskustelua kotoutumisesta yhä enemmän, ja kotoutuminen on ollut viime vuosien aikana ajankohtaisempaa. Yksinkertaisesti kotoutumisella voidaan tarkoittaa uuden tulokkaan sopeutumista uuteen yhteiskuntaan, mutta kotoutuminen on todellisuudessa hyvin moniulotteinen ilmiö. Jokainen maahan muuttanut on oma yksilönsä ja tästä syystä jokaisen kotoutuminen on yksilöllistä. Tarkasteltaessa kotoutumisen ilmiötä, on tärkeää ymmärtää maahanmuuttoa koskevia käsitteitä. Tästä syystä avaan alkuun maahanmuuttoa koskevia käsitteitä. Näin voidaan ymmärtää paremmin maahanmuuttoa ja pakolaisuutta koskevaa kokonaisuutta. Tämän jälkeen keskityn Suomen kotoutumiskäytäntöihin ja kotoutumiseen historiallisesta ja nykyhetken näkökulmasta. Lopuksi paneudutaan tarkemmin kotoutumisen ulottuvuuksiin ja tarkastellaan kotoutumista neljästä eri ulottuvuudesta.

2.1 Maahanmuuttoa koskevat keskeiset käsitteet

Aiemmin Suomi on ollut pitkään maastamuuton maa. 1800-luvulla Suomesta lähdettiin parempaa elämää ja työntekoa varten toisiin valtioihin. Viime vuosikymmenien aikana maahanmuutto Suomeen on lisääntynyt, ja Euroopan maihin muutetaan erinäisistä syistä. (Santamäki-Vuori 2020, 3.) Toiseen maahan muuttaminen on aina suuri muutos elämässä. Muutto toiseen maahan vaikuttaa voimakkaasti maahanmuuttajan identiteettiin. Erityisesti turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten hyvinvointiin vaikuttavat erilaiset taustatekijät kuten aiemmat traumat, terveydelliset haasteet ja perhesuhteiden päättyminen. Identiteettiin vaikuttaa aina omalla tavallaan myös vastaanottavan asuinmaan asenteet, kulttuuri, ilmapiiri ja kotouttamiskäytäntö. (Mts., 3.)

Maahanmuuttaja käsite on Suomessa vakiintunut ja tarkoittaa Suomessa pysyvämmiin asuvien ulkomaalaisia. Maahanmuuttaja on tällöin voinut muuttaa Suomeen töiden,

avioliiton, paluumuuton tai turvapaikan vuoksi. (Santamäki-Vuori 2020, 3; Rätty 2002, 11.) Yleisesti tilastoissa maahanmuuttajalla tarkoitetaan Suomeen ulkomailta muuttanutta henkilöä. Julkisissa keskusteluissa maahanmuuttajiksi luetaan usein pelkästään pakolaiset ja turvapaikanhakijat. Marja-Liisa Mäkelän (2019, 19) mukaan Suomessa turvapaikanhakijat ja pakolaiset ovat vain murto-osa maahanmuuttajista. Arkipuheessa maahanmuuttaja käsitteellä tarkoitetaan usein kaikkia ulkomaalaissyntyisiä ja -taustaisia ihmisiä. Käsite muodostaa herkästi ajatuksen ”heistä” ja ”meistä”. (Anis 2008, 24.) Helposti maahanmuuttajuus rajataan yhteiskunnan jäsenten ja ulkomailla syntyneiden väliseksi (Saukkonen 2022, 22).

Suomessa maahanmuuttaja käsite saatetaan selittää hyvin yksikertaisella tavalla ja maahanmuuttajien ajatellaan muodostavan yhtenäisen ryhmän. Kuitenkin monet muut tekijät, jotka määrittävät maahanmuuttajan, ovat yleensä näkymättömiä. (Mäkelä 2019, 18.) Pasi Saukkosen (2020, 22) mukaan maahanmuuttajia käsittelevissä tutkimuksissa ja poliittisesta sekä yhteiskunnallisesta näkökulmasta, maahanmuuttajilla tarkoitetaan asiayhteydestä riippuen erilaisia ihmisryhmiä. Maahanmuuttaja ryhmien elinolosuhteet vaihtelevat keskenään ja eroja on niin muuton perusteissa, koulutustasoissa kuin sukupuolten välillä. (Saukkonen 2021, 8.) Suomessa on lukuisista muista maista ja kulttuureista tulleita henkilöitä. Suomessa puhutaan yli 150:tä eri kieltä. (Söderling 2013, 17.) Ismo Söderlingin (mts., 17) mukaan yhteiskunnallisesti on tärkeää käsitellä maahanmuuttajia yksilöllisesti tai oman etnisen ryhmän edustajana.

Kotoutumislain (30.12.2010/1386) mukaan maahanmuuttajalla tarkoitetaan oleskeluluvan saanutta henkilöä. Laajemmin tarkasteltuna maahanmuuttajat muodostuvat Suomessa erilaisista ihmisryhmistä, jotka kotoutumisen näkökulmasta liittyvät erilaisiin maahanmuuttosyihin ja oleskelupa-asioihin. (Saukkonen 2020, 130; Martikainen ym. 2013, 33). Toisaalta maahanmuuttaja käsitteen tarkoituksenmukaisuutta on myös kyseenalaistettu monin eri tavoin. Yksiselitteisesti maahanmuuttaja käsite kategorisoi erilaiset maahanmuuttajat samaan ryhmään, johon liitetään tiettyjä piirteitä. (Anis 2008, 24.)

Pakolainen on yleensä henkilö, joka on joutunut tietystä syystä lähtemään kotimaastaan (Räty 2002, 11). Geneven pakolaissopimus laadittiin toisen maailmansodan jälkeen vuonna 1951 alun perin Euroopassa olleiden pakolaisten vuoksi. Sopimuksesta poistettiin vuonna 1965 maantieteellinen ja alueellinen raja. Nykyään Geneven pakolaissopimus koskettaa kaikkia pakolaisia maailmanlaajuisesti. Suomi on allekirjoittanut Geneven sopimuksen vuonna 1968. Suomen lainsäädännössä pakolaissopimus tunnetaan nimellä Pakolaisten oikeusasemaa koskeva yleissopimus (77/1968). Sopimuksessa pakolainen määritellään *”henkilöksi, jolla on perusteltua syytä pelätä joutuvansa vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskuntaluokkaan kuulumisen tai poliittisen mielipiteen takia. Henkilö ei saa kotimaassaan suojelua tai hän oleskelee kotimaansa ulkopuolella ja pelkonsa vuoksi on kykenemätön turvautumaan kotimaansa suojeluun. Tämän vuoksi henkilö tarvitsee sopimuksen mukaista kansainvälistä suojelua”*. Rädyn (2002, 16) mukaan todellisuudessa pakolaisuuden syitä ei aina pystytä määrittelemään yksilötasolla. Yhä useammin joudutaan lähtemään kotimaasta sotatilanteiden, nälänhädän ja ympäristöongelmien vuoksi.

Maahanmuuttoviraston mukaan pakolainen on ulkomaalainen, jota on kotimaassaan vainottu alkuperän, kansallisuuden, uskonnon ja johonkin yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteen vuoksi. Myönteisen turvapaikan saamisen jälkeen henkilö saa uudessa maassa pakolaisaseman. Kiintiöpakolaisille YK:n pakolaisjärjestö UNHCR myöntää oleskeluluvan valtion talousarviossa vahvistetussa pakolaiskiintiössä. Näin henkilö saa pakolaisaseman Suomessa. Järjestön toimipaikat ovat yleensä kriisialueiden naapurimaissa, joista pakolaiset voivat hakea turvaa. Järjestön toimipaikat toimivat välikätenä sijoitusmaiden kanssa. Sijoitusmaat ovat sitoutuneet sopimuksessa vastaanottamaan tietyn määrän kiintiöpakolaisia. (Räty 2002, 19.) Viime vuosien aikana Suomen pakolaiskiintiö on ollut noin 750–1050 henkilöä. Petteri Orpon vuoden 2023 hallitusohjelmassa *”Vahva ja välittävä Suomi”* tavoitteena on uudistaa ulkomaalaislaki ja oleskelulupajärjestelmä. Käytännössä Suomen maahanmuutto- ja kotouttamispolitiikkaan on tulossa monenlaisia tiukennuksia. Hallitusohjelman yhtenä tavoitteena on ollut laskea Suomen pakolaiskiintiö 500 henkilöön vuodessa. Maahanmuuttoviraston mukaan vuonna 2022 pakolaiskiintiö oli 1500 henkilöä ja vuonna 2023 määrä oli 1050 henkilöä.

Turvapaikkaa hakevaa henkilöä kutsutaan Suomessa turvapaikanhakijaksi (Makkonen & Koskeniemi 2013, 61; Rätty 2002, 18). Uudessa maassa selvitetään turvapaikkamenettelyn avulla turvapaikanhakijan tarve kansainväliselle suojelulle (Makkonen & Koskeniemi (2013, 61). Suomessa turvapaikkaa myönnetään Ulkomaalaislain (2004/301) 87§:n perusteella ja laissa sovelletaan aiemmin mainittuja YK:n vainoon perustuvia kriteereitä. Jos henkilö täyttää turvapaikan saamisen kriteerit, hän saa Suomesta kansainvälistä suojelua ja pakolaisaseman. Ulkomaalaislain (2004/301) 88§:n perusteella on mahdollista myös saada toissijaista suojelua, jos 87§:n kriteerit turvapaikan antamiselle eivät täyty. Henkilö on kuitenkin silloin esittänyt merkittäviä perusteita todellisen vaaran olemassaololle ja on tämän vuoksi kykenemätön turvautumaan kotimaansa suojeluun.

2.2 Kotoutumispolitiikan kehitys ja kotoutuminen Suomessa

Uudessa asuinmaassa maahanmuuttajat etsivät paikkaansa yhteiskunnassa. Kyseistä prosessia on aikojen saatossa kuvailtu erilaisilla määritelmillä. Aiemmin on puhuttu sopeutumisesta tai sulautumisesta ja kansainvälisissä keskusteluissa asiaan on viitattu integraatio nimityksellä. (Saukkonen 2013, 65.) Toisen maailmansodan jälkeen integraatio käsite vakiintui kuvaamaan kotoutumisen prosesseja, politiikkaa ja siihen liittyviä toimia. Suomen kotouttamislainsäädäntöä valmisteltaessa 1990-luvulla alettiin puhumaan kotoutumisesta ja kotouttamisesta. (Saukkonen 2020, 17.) Kotoutumista voidaan tarkastella niin yksilön, yhteisön kuin yhteiskunnan näkökulmasta. Näin voidaan muodostaa kokonaisvaltaisempi kuva maahanmuuttajien hyvinvoinnista myös palvelujärjestelmän tasolla. (Pöyhönen 2018, 409.)

Saukkosen (2020, 17) mukaan kotoutumisella tarkoitetaan prosesseja, joilla maahan muuttanut henkilö rakentaa oman paikkaansa ja toimijuuttaan uudessa yhteiskunnassa. Yleissosiologisenä käsitteenä kotoutuminen viittaa yhteiskunnassa vakaisiin ja yhteistyöhön perustuviin suhteisiin yhteiskuntajärjestelmän sisällä. Valtonen (2015, 23) kuvailee kotoutumisen ja yhteiskunnan suhdetta tärkeimpänä ulottuvuutena, jonka avulla rakentuu yhteys uuteen ympäristöön. Toisaalta voidaan ajatella kotoutumisen olevan pyrkimys suhteuttaa ja sisällyttää uusia tulijoita olemassa olevaan yhteiskuntajärjestelmään

ja sen instituutioihin. Maahanmuuttajien kotoutuminen voidaan kuvailla prosessina (Heckmann 2005, 8–9.) Heckmannin (mts., 13) mukaan kotoutuminen on pitkä prosessi ja kestää useamman kuin yhden sukupolven ajan. Kotoutumisen prosessin arvioinnissa on tärkeää ottaa huomioon eri sukupolvien kotoutuminen, mikä auttaa ymmärtämään paremmin pitkäkestoisen prosessin vaikutuksia yhteiskunnassa.

Valtonen (2015, 21) tarkastelee kotoutumista historiallisesta ja nykypäivän näkökulmasta. 1900-luvun alkupuolella, kun muuttoliike Euroopasta Yhdysvaltoihin oli yleistä, amerikkalaiset tutkijat keskittyivät ilmiöön. Tuona aikana puhuttiin pääasiassa assimilaatiosta (*assimilation*) eli sopeutumisesta tai sulautumisesta, ja tutkijoiden kehittämä assimilaation malli kuvasi kotoutumista lineaarisena, yksisuuntaisena prosessina. Eli maahanmuuttajan kotoutuminen uuteen maahan oli täysin henkilön omalla vastuulla. Maahanmuuttajilla ajateltiin olevan enemmän velvollisuuksia kuin oikeuksia uudessa maassa. Sopeutuminen ja sulautuminen uuteen asuinmaahan oli maahanmuuttajan tärkein velvollisuus. (Saukkonen 2020, 61.)

Teollistuminen ja talouden kasvu vaikuttivat muuttoliikkeisiin myöhemmillä vuosikymmenillä, mikä johti laajempiin siirtolaisaaltoihin Eurooppaan (Valtonen 2015, 21–22). Saukkosen (2013, 39) mukaan Eurooppaan suuntautuvan muuttoliikkeen voi jakaa kolmeen vaiheeseen. Ensimmäisessä vaiheessa taloudellinen kasvu maissa kuten Ranskassa, Saksassa, Iso-Britanniassa ja Pohjoismaissa lisäsi työvoiman tarvetta, mikä houkutteli ihmisiä muuttamaan näihin maihin töiden perässä. Vuonna 1970 työvoiman tarve alkoi tasaantua, ja samaan aikaan kansainvälinen öljykriisi vaikutti merkittävästi työperäiseen maahanmuuttoon. Tämä ei kuitenkaan hidastanut tai päättänyt maahanmuuttoa. Toisessa vaiheessa kyse olikin enemmän perheiden yhdistämisestä ja monet, jotka olivat työn perässä muuttaneet, halusivat jäädä muuttomaahan ja tuoda perheensä sinne asumaan. Muuttoliikkeen kolmas vaihe alkoi 1980-luvulla, jolloin kylmän sodan jälkeen eri maiden välillä rajoja avattiin ja liikkuminen helpottui. Globalisaation ja teknologian kehitys sekä tiedon lisääntyminen nopeuttivat maahanmuuttoa. Samalla erilaiset kriisit ja konfliktit vaikuttivat pakolaisten määrän kasvuun maailmalla.

Muuttoliikkeiden muutosten ja maahanmuuton lisääntymisen myötä oli ryhdyttävä maahanmuuttopolitiikkaan sekä kotoutumista edistäviin toimenpiteisiin. Saukkosen (2020, 61) mukaan kotoutumispoliittika ja kotoutumista edistävät toimet ovat kuitenkin kehittyneet hitaasti Euroopassa. Tuolloin monet ensimmäisen muuttoliikkeen aallon ihmiset olivat jo päättäneet jäädä asumaan pysyvästi uuteen asuinmaahan (mts., 66). Heckmann (2005, 8) kuvailee maahanmuuttoa vastaanottavan yhteiskunnan ja maahan tulleiden sulautumisen prosessina. Lähtökohtana kotouttamisen prosessille on tahto jäädä uuteen maahan pysyvämmiin.

Suomi oli kuitenkin muihin maihin verrattuna myöhäisempi maahanmuuton kohdemaana. 1990-luvulla Suomessa kotouttamislainsäädännön säätämistä edelsi kaksi valtiollista neuvottelukuntaa: pakolaisasiain sekä pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta. Valtioneuvosto antoi vuonna 1997 toimikunnanmietintöön pohjaavan periaatepäätöksen hallituksen pakolais- ja maahanmuuttopolittiseksi ohjelmaksi. (Saukkonen 2013, 86.) Myöhemmin vuonna 1999 Suomessa tuli voimaan ensimmäinen laki (9.4.1999/493) turvapaikanhakijoiden vastaanotosta ja maahanmuuttajien kotoutumista edistävästä toimenpiteistä.

Uudempi kotoutumislaki (30.12.2010/1386) tuli voimaan vuonna 2011. Saukkosen (2013, 88–89) mukaan lain tarkoituksena on tarjota kaikille maahanmuuttajille tarvittavat kotoutumistoimenpiteet ja -palvelut. Suomessa puhutaan maahanmuuttajan oikeudesta suhteessa näihin toimenpiteisiin, kun monissa muissa maissa puhutaan velvollisuudesta. Myös yhä useammin kotouttamispoliittikan käsitteissä korostuu positiivisesti osallisuus ja osallistaminen. Kotoutumisen ja kotouttamisen käsitteillä voidaan kuvailla prosessia, lopputulosta tai molempia. (Pöyhönen 2018, 409.)

Kotoutumislaisissa kotoutumista pidetään vastavuoroisena maahanmuuttajan ja yhteiskunnan välillä. Tavoitteena on antaa maahanmuuttajalle tarvittava tuki, joka mahdollistaa menestymisen uudessa yhteiskunnassa, samalla kun hän säilyttää oman kulttuurinsa ja kielensä. Tämä prosessi tukee maahanmuuttajan tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta, jotka syvenevät ajan myötä. Lain määrittämät kotouttamistoimet käsittävät eri viranomaisten ja tahojen pyrkimyksiä edistää maahanmuuttajan sopeutumista. Kunnilla,

työvoimaviranomaisilla ja hyvinvointialueilla on päävastuu näiden toimenpiteiden järjestämisestä. Nämä lait ja säädökset, jotka ohjaavat kotoutumistyötä määrittävät poliittisten linjausten ja yhteiskunnan kehityksen mukaan (Hammar-Suutari 2009, 28.) Pöyhösen (2018, 409) mukaan Suomessa on vuosien varrella kehitetty kotouttamisen palveluja vastaamaan entistä paremmin maahanmuuttajataustaisten ihmisten tarpeita.

Yksilöllisenä sekä kollektiivisena ilmiönä kotoutuminen on pitkäkestoinen prosessi, joka vaikuttaa maahanmuuttajan elämän eri osa-alueisiin. Kotoutuminen käsitetään oppimisprosessina sekä uuteen asuinmaahan muuttaneiden henkilöiden että vastaanottavan yhteiskunnan osalta. (Heckmann 2005, 17.) Nykypäivänä korostetaan enemmän kotoutumisen kaksisuuntaisuutta. Heckmann (mts., 14) toteaa tämän olevan sekä moraalinen että poliittinen väite, mutta myös sosiaalinen todellisuus. Vastaanottavan yhteiskunnan avoimuus on välttämätön edellytys maahanmuuttajien kotoutumiselle. Saukkosen (2020, 11) mukaan kaksisuuntainen kotoutuminen liittyy maahanmuuttajan oikeuteen säilyttää kotimaansa kulttuuria muutoksen keskellä uudessa asuinmaassa.

Saukkosen (mts., 21) mukaan kotoutumisen kaksisuuntaisuudella viitataan myös yhteiskunnan eri yhteiskunnan instituutioihin ja palvelujärjestelmiin. Näin voidaan ryhtyä sellaisiin toimenpiteisiin, jotka edistävät yhdenvertaisuutta. Maahanmuuttoon liittyvissä keskusteluissa kotoutumisen kaksisuuntaisuus on saanut myös kritiikkiä. Monesti seurauksia liioitellaan ja ajatellaan, että jopa yhteiskunnan vastaisia toimintatapoja on pakko sietää ja ymmärtää. Poliittisen Järjestelmän ja sosiaalisten instituutioiden tarkoituksena ja tavoitteena on auttaa maahanmuuttajia asettumaan uuteen asuinmaahan yhdenvertaisesti muiden henkilöiden kanssa. Voidaan sanoa kotoutumisen olevan näin vastavuoroista. (Mts., 22.)

2.3 Sosiaalityön rooli kotoutumisen edistäjänä

Kun Suomeen tulee maahanmuuttajia, niin heidän kotoutumisestaan vastaavat eri tahot ja toimijat. Sosiaalityöllä on keskeinen rooli maahanmuuttajien vastaanotossa ja kotoutumisessa. Kotoutumisen alkuvaihe voi olla hyvinkin kriittinen maahan muuttaneille ja

heillä saattaa olla monenlaista tuen tarvetta elämän eri osa-alueilla. Tukea tarvitsevat erityisesti pakolaistaustaiset maahanmuuttajat, joilla on taustalla vaikeita ja traumaattisia kokemuksia niin kotimaastaan kuin pakonsa aikana. Valtonen (2008, 15) jakaa maahanmuuttajien kanssa tehtävän työn vastaanottavaan, kotouttavaan ja monikulttuuriin työhön.

Maahanmuuttajan maahantulon jälkeen maahanmuuttajapalveluissa laaditaan yhdessä asiakkaan kanssa kartoitus hänen tilanteestaan. Tämän pohjalta aloitetaan työskentely sekä kotoutumisen poistamiseksi että kotoutumisen edistämiseksi. (Turtiainen 2013, 199). Turtiainen (mts., 199) pohtii sosiaalityön kotoutumistyöhön liittyviä erityiskysymyksiä kuten tarpeiden tunnistamisen, työskentelytapojen valitsemisen, tiedonannon, pettymykset ja työn haasteet sekä nivelvaiheen. Sosiaalityössä asiakkaan tarpeet on yleensä työn perustana, mutta tästä pitää erottaa toiveet ja halut. Asiakkaalla ja viranomaisella saattaa olla erilaiset näkemykset siitä, että mitä asiakas tarvitsee kotoutuakseen. Tässä vaaditaan työntekijältä sellaista tasapainoilua sensitiivisyyden sekä johdonmukaisuuden välillä.

Viimeisten vuosikymmenten aikana globaalit sosiaaliset haasteet ja maahanmuutto ovat muovanneet ja laajentaneet sosiaalityön kontekstia. (Turtiainen 2017, 203). Tästä syystä myös Suomessa kotouttavan sosiaalityön merkitys on kasvanut. Maahan muuttaneiden ja varsinkin kansainvälistä suojelua saavien eli pakolaistaustaisten kohdalla kotoutumista edistävällä sosiaalityöllä on suuri rooli heidän asettumisessaan uuteen maahan. Valtonen (2008, 14–15) pitää sosiaalityötä ikään kuin välineenä, jolla toteutetaan erilaisia interventioita tulokkaiden hyvinvoinnin edistämiseksi unohtamatta maahanmuuttajien ja pakolaisasiakkaiden kanssa tehtävän työn erityispiirteitä. Kotoutumista edistävässä sosiaalityössä tarvitaan kokonaisvaltaista lähestymistapaa. Kulttuuriset erot sekä monikulttuurisuus, etnisyydet ja toimintavat korostavat monimuotoisuutta, joita täytyy huomioida sosiaalityön lähestymistavoissa maahanmuuttajien kanssa tehtävässä sosiaalityössä.

Aniksen (2008, 28) mukaan maahan muuttaneiden kanssa tehtävä sosiaalityö määrittyy tietyissä tilanteissa omanlaisena erityispiirteineen, mutta toisaalta myös samanlaisena

kuin muukin sosiaalityö. Erityisyyttä ei tulisi määritellä pelkällä kulttuurisella erolla vaan tämä liittyy Aniksen (mts., 28) mukaan asiakkaiden maahanmuuton liittyviin elämäntilanteisiin ja kokemuksiin. Ulla Buchert (2015, 73–74) määrittelee kotouttamisen kentäksi kotouttamistehtävää toteutettavien hyvinvointipalvelujen kokonaisuutta. Hän kutsuu kotoutumistehtävään erikoistuneet sosiaalityön, terveydenhuollon ja työllistymisen tukemisen tahot erillisyyksiköiksi. Turtiaisen (2013, 195) mukaan maahanmuuttajien vastaanotto- ja kotouttamispalvelut ovat usein moniammatillisia, joissa asiakkaille tarjotaan yksilöllisten tarpeiden mukaan palveluja.

Kyseisissä erillisyyksiköissä työtä tehdään kotoutumisen kentällä ja maahanmuuttajuus määrittyy niissä turvapaikanhakijoina, pakolaisina ja paluumuuttajina. Eli pääsääntöisesti asiakkuutta tarvitsevat sellaiset maahan muuttaneet, joiden tilanne on heikompi ja haavoittuva (Buchert 2015, 74). Ammattilaiset määrittelevät Buchertin (mts., 74–75) asiakkaiden hyvinvointivajeen menneisyyden ja nykytilanteen olosuhteiden perusteella. Maahan muuttaneiden kanssa tapahtuvaa sosiaalityötä ohjaa vahvasti kotouttamistavoite, johon Anis (2008, 30) tutkimuksessaan viittaa Juhlian (2006, 85) liittämis- ja kontrollisuhteella. Liittämis- ja kontrollisuhteessa kotouttamistavoite saattaa muodostua sellaiseksi toiminnaksi, missä pyritään sopeuttamaan maahan muuttaneet valtaväestön kaltaisiksi. Silloin erilaisuus tietyissä tilanteissa muotoutuu ongelmaksi, joka halutaan ratkaista.

Buchertin (2015, 72) tutkimuksessa oli mukana viisi kaupunkia, joiden palvelut olivat siihen aikaan nimeltään Vantaan maahanmuuttajien yhteispalvelutoimisto, Turun ja Tampereen ulkomaalaistoimisto, Helsingin maahanmuuttoyksikkö ja Espoon maahanmuuttajapalvelut. Yksiköiden työntekijöiden ammattinimikkeet olivat erityissosiaalityöntekijä, sosiaalityöntekijä ja sosiaaliohjaaja. Edellä mainittujen palvelujen nimiin on tullut muutoksia hyvinvointialueuudistuksen myötä. Esimerkiksi Turussa se on tänä päivänä nimeltään maahanmuuttajapalvelut. Kotoutumista edistäviä palveluja on Suomessa myös muilla hyvinvointialueilla. Tietyillä alueilla palvelut on saatettu hyvinvointialueuudistuksen myötä lakkauttaa. Useamman maahanmuuttajapalvelun yhteydessä toimii myös terveydenhoidon toimipisteet.

Erillisyyksikössä eli maahanmuuttajapalveluissa maahanmuuttajan asiakkuus on aina määräaikaisten. Yleensä palvelujen asiakkuus koskee kotoutumisen alkuvaihetta, ja enimmäisajat määräytyvät maahanmuuton ja kotoutumislain perusteella. Käytännössä näissä voi olla eroja terveydenhoidon, työllistymisen ja sosiaalityön palveluissa. (Buchert 2015, 76.) Eri hyvinvointialueiden maahanmuuttajapalveluissa voi myös olla eroavaisuuksia niin maahanmuuttaja-asiakkaan määrittymisessä kuin asiakkuuksien aikarajoissa. Vuoden 2023 hyvinvointialueuudistus on tuonut myös muutoksia palvelujen järjestämisessä kuntien ja hyvinvointialueiden välillä.

Asiakkaiden tarpeiden tunnistaminen ohjaa työskentelytapojen valitsemisen sekä kotouttamistyön suunnan. Turtiainen (2009b) hahmottaa vastaanottavan ja kotouttavan työn kolmesta näkökulmasta. Asiakkaiden huolenpidon ja hoivan tarpeesta, heidän oikeuksistaan sekä sosiaalisesta arvostuksesta tulee huolehtia kokonaisvaltaisesti. Turtiaisen (2013, 200) mukaan tiedonanto on kotoutumistyössä keskiössä. Tiedon tarve on kaikille maahan muuttaneille oleellinen. Tiedon jakamisessa täytyy kuitenkin huomioida, että kuka tiedon antaa, miten tieto jaetaan ja missä kohtaa kotoutumisen prosessia.

Kotoutumisen aikana asiakkaat kohtaavat väistämättä pettymyksiä, jotka saattavat liittyä maahanmuuttoon tai kotoutumiseen. Kotoutumistyötä tekevän työntekijän on tärkeää tiedostaa asiakkaan negatiiviset tunteet ja tunteiden vastaanottaminen on osa kotouttavaa sosiaalityötä. Yleensä kotoutumisen hyvä tuki ja edistyminen vähentää tämän tyyppisiä tunteita. (Turtiainen 2013, 200.) Kotouttavassa sosiaalityössä kohdataan Turtiaisen (mts., 201) mukaan myös haasteita. Monet oleskelulupiin, menneisyyteen tai nykyhetkeen liittyvät asiat saattavat aiheuttaa motivaation puutetta asiakkaissa. Asiakkaan elämässä tapahtuu niin paljon asioita, että voimavaroja ei välttämättä ole kotoutumiseen. Silloin asiakkaiden on vaikeaa keskittyä tulevaisuuden rakentamiseen viranomaisten kanssa. Kotoutumisajan eli kolmen vuoden päätyttyä koittaa nivelvaihe, jolloin asiakkaan asiakkuus saattaa siirtyä alueellisiin palveluihin. Kolmen vuoden aikaraja kotoutumiselle on lyhyt ja toisilla kotoutuminen on tuolloin vasta saatu alkuun. Silloin palveluiden jatkuvuus on merkittävässä roolissa asiakkaan arjen sujuvuuden kannalta.

2.4 Kotoutumisen neljä ulottuvuutta

Friedrich Heckmann (2005) on kehittänyt mallin kotoutumisen neljästä ulottuvuudesta. Mallissa kotoutuminen jaetaan rakenteelliseen, kulttuuriseen, vuorovaikutukselliseen ja identifioivaan kotoutumiseen. Saukkonen (2020) on myös hyödyntänyt mallia omissa tutkimuksissaan ja laatinut mallista oman tulkinnan. Rakenteellinen kotoutuminen on Heckmannin (2005, 15) mukaan maahanmuuttajan aseman ja oikeuksien toteutumista uudessa yhteiskunnassa ja hyvinvointivaltion instituutioissa. Kotoutumisen näkökulmasta maahanmuuttajien oikeuksien ja aseman toteutuminen on keskeistä.

Maahanmuuttajien pääsy yhteiskunnan tärkeisiin instituutioihin, kuten talous- ja työmarkkina alueelle, koulutusjärjestelmään ja hyvinvointivaltion instituutioihin eli sosiaali- ja terveyspalveluihin sekä poliittiseen vaikuttamiseen edistää heidän oikeuksiaan ja asemaansa. Tärkeät yhteiskunnan instituutiot määrittävät ihmisen sosioekonomisen aseman ja mahdollisuuksien rakenteet. (Mts., 15.) Saukkosen (2020, 19) mukaan rakenteellisen kotoutumisen kysymykset liittyvät juuri yhteiskunnan rakenteisiin, jotka mahdollistavat maahanmuuttajan sijoittumisen niin yhteiskunnan taloudellisiin kuin sosiaalisiin rakenteisiin. Erilaisilla yhteiskunnan toimilla voidaan toteuttaa tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta rakenteissa.

Heckmannin (2005, 16) mukaan osallisuus yhteiskunnan edellä mainittuihin instituutioihin ja osallisuuden mahdollistaminen lisäävät yksilön fyysistä ja emotionaalista hyvinvointia. Maahanmuuttajien sosiaalisen aseman ja mahdollisuuksien parantumiseen vaikuttavat yhteiskunnan instituutioiden parempi saatavuus. Valtonen (2015, 64) korostaa perusoikeuksien ja hyvinvointijärjestelmän merkitystä maahanmuuttajien perustarpeiden täyttymiselle. Hän kuitenkin huomauttaa, että sosiaalisen hyvinvoinnin saavuttaminen edellyttää laajempaa tarkastelua eri hyvinvoinnin konteksteissa. Perusturvan toteutumisen jälkeen on tärkeää edetä kohti itsensä toteuttamista, tavoitteiden saavuttamista ja elämän merkityksellisyyden löytämistä.

Rinus Penninx ja Blanca Garcés-Mascarenas (2016, 14) kirjoittavat kotoutumisen oikeudellispoliittisen näkökulman tärkeydestä, mikä viittaa maahan muuttaneiden oleskelu- ja

poliittisiin oikeuksiin sekä asemiin. Tämä on osana rakenteellista kotoutumista. Kysymys on ensisijaisesti siitä, millä tavoin vastaanottavassa yhteiskunnassa maahanmuuttaja nähdään poliittisen yhteisön jäsenenä. Heidän mukaansa maahanmuuttajan asema on kahden ääripään välillä. Esimerkiksi laittomasti Suomessa olevan maahanmuuttajan asema verrattuna maahanmuuttajaan, jolla on kansalaisuus. Oikeudellispoliittinen asema määrittelee sekä mahdollistaa maahanmuuttajan oikeuksia erilaisiin yhteiskunnan instituutioihin.

Kulttuurinen kotoutuminen liittyy Heckmannin (2005, 16) mukaan yksilön kognitiiviseen, asenteelliseen ja käyttäytymisen tiloihin sekä muutokseen niissä prosesseissa. Kulttuurista kotoutumista voidaan kutsua myös *akkulturaatioksi*. Akkulturaatio on molemminpuolinen ja vastavuoroinen prosessi. Vastaanottavassa yhteiskunnassa tapahtuu myös muutoksia, jotka vaativat uusien tapojen opettelua maahanmuuttajien tarpeisiin vastaimiseksi ja näihin tarpeisiin sopeutumista.

Penninx ja Garcés-Mascarenas (2016, 15) ajattelevat kulttuurisessa kotoutumisessa olevan kyse maahanmuuttajan ja uuden yhteiskunnan vastavuoroisista reaktioista erilaisuuteen ja monimuotoisuuteen. Tällä he tarkoittavat sitä, kuinka maahan muuttaneet näkevät itsensä uudessa yhteiskunnassa sekä miten yhteiskunnassa nähdään uudet tulokkaat. Leila Nisulan (2010, 21–22) mukaan vuorovaikutuskulttuurissa on kyse eri kulttuurien kohtaamistilanteesta, joka sisältää erilaisia ulottuvuuksia. Tällöin kohdataan sekä uudenlaisia ilmauksia eri kulttuureista sekä uusia tapoja ajatella ja nähdä asioita. Heckmannin (2005, 16) mallissa kulttuurinen kotoutuminen tarkoittaa sekä uuden yhteiskunnan kulttuurin että oman kotimaan kulttuurin yhdistämistä, mitä hän kutsuu ”kaksikulttuuriseksi”. Tämä toimii niin maahan muuttaneen kuin vastaanottavan yhteiskunnan voimavarana, koska näin henkilön on helpompaa kotoutua uuteen yhteiskuntaan.

Saukkosen (2020, 19–20) mukaan kulttuurisessa kotoutumisessa on kyse paikallisten arvojen ja normien sekä yhteiskunnan pelisääntöjen oppimisesta. Näin voidaan välttää erilaisia kulttuurilähtöisiä ristiriitoja ja konflikteja sekä helpottaa elämistä arjessa. Kulttuurisessa kotoutumisessa maahanmuuttaja säilyttää sekä oman kotimaansa kulttuuria että sopeutuu uuden asuinmaan kulttuuriin. Tämä ei kuitenkaan Penninxin ja Garcés-

Mascarenasin (2016, 15) mukaan ole niin yksiselitteistä ja pelkästään maahanmuuttajan asenteesta kiinni. Mikäli maahanmuuttajat nähdään erilaisina, he saattavat pyrkiä saamaan tunnustetun paikan näissä suhteissa. Vastaanottava yhteiskunta voi hyväksyä tai olla hyväksymättä kulttuurista monimuotoisuutta. Tässäkin esiintyy Penninxin ja Garcés-Mascarenasin (mts., 15) mukaan kaksi ääripäätä. Toisessa ääripäässä erilaisuus ja uusi monimuotoisuus hylätään ja maahanmuuttajaa vaaditaan sopeutumaan yhteiskuntaan. Toisessa ääripäässä etniset identiteetit, kulttuurit ja monimuotoisuus hyväksytään tasavertaisesti. Lisäksi näiden kahden välissä on useampi välimuoto.

Vuorovaikutuksellinen kotoutuminen toteutuu sosiaalisten suhteiden rakentumisessa erilaisten ihmisryhmien kanssa. Maahanmuuttajan hyväksyminen ja sisällyttäminen uuteen yhteiskuntaan muokkaa yksilön sosiaalista verkostoa. Kotoutumisen kannalta on tärkeää, että maahanmuuttaja otetaan osaksi yhteiskunnan verkostoja ja sosiaalinen verkosto ulottuu kantaväestöön. Vuorovaikutuksellisen kotoutumisen mittareita ovat sosiaalinen kanssakäynti, ystävyysuhteet, parisuhteet, avioliitot ja aktiivisuus järjestöissä. (Heckmann 2005, 17.) Lotta Kokkosen (2010, 11) mukaan maahanmuuttajan vuorovaikutussuhteet muuttuvat muuton myötä ja vuorovaikutussuhteilla on suuri merkitys uudessa yhteiskunnassa selviytymiseen.

Vuorovaikutussuhde voidaan Kokkosen (mts., 18) mukaan määritellä monella tavalla. Sosiaalista suhdetta kuvaillaan liittymisenä, toimimisena toisen kanssa ja yhteydenpitona toiseen. Puhutaan myös ihmisten keskinäisistä suhteista, ihmissuhteista tai vuorovaikutussuhteista. Yleensä sosiaalisella suhteella viitataan myös johonkin tapahtumaan. Saukosen (2020, 20) mukaan kotoutumisen kannalta on tärkeää, että maahanmuuttajalla on monipuolisia ihmissuhteita. Tähän liittyy hänen mukaansa luottamus toisiin ihmisiin sekä yhteiskunnan erilaisiin sosiaalisiin instituutioihin kuten poliisiin, oikeuslaitokseen ja terveydenhuoltoon. Erilaisissa yhteisöissä, yhdistyksissä ja järjestöissä tapahtuu myös vuorovaikutuksellista kotoutumista.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen FinMonik-tutkimuksessa (2020) on selvitetty laajasti ulkomailla syntyneiden maahanmuuttajien hyvinvointia ja siihen liittyviä tekijöitä. Tutkimukseen on kerätty tietoa osallisuudesta, terveydestä, syrjinnästä, työllisyydestä sekä

sosiaali- ja terveyspalvelujen käytöstä ja kokemuksista. Hannamaria Kuusio ym. (2020, 65–68) tarkastelevat tutkimuksessaan ulkomaalaistaustaisten sosiaalisia suhteita. Suurin osa tutkimukseen osallistuneista piti yhteyttä ystäviinsä ja sukulaisiinsa viikoittain, ulkomaalaistaustaisista miehistä 80 % ja naisista 88 %. Myös useammalla kuin yhdeksällä kymmenestä oli Suomessa vähintään yksi läheinen ystävä. Ulkomailla syntyneiden maahanmuuttajien keskuudessa yksinäisyyttä esiintyi enemmän kuin Suomen koko väestössä. Ulkomaalaistaustaisessa väestössä eroja ilmeni sekä maaryhmien välillä että koko väestöön suhteutettuna. Muun muassa Lähi-idästä ja Pohjois-Afrikasta tulleet ilmoittivat muita maaryhmiä harvemmin, että heillä on ystäviä Suomessa.

Identifioivalla kotoutumisella Heckmann (2005, 17) tarkoittaa maahanmuuttajan identiteetin muokkautumista uuteen yhteiskuntaan. Osallisuus ja hyväksyntä uudessa asuinmaassa lisäävät subjektiivista kokemusta siitä, että kuuluu johonkin ryhmään. Tämä voi vaikuttaa kotoutumisen prosessiin pitkällä aikavälillä ja identifioiva kotoutuminen kehittyä kotoutumisen prosessin myöhemmissä vaiheissa.

Nisula (2010, 21) ajattelee vuorovaikutuskulttuurilla olevan merkitystä maahan muuttaneiden identiteetti käsitysten muodostumisessa. Tämä viittaa maahanmuuttajan yleiseen asemaan yhteiskunnassa. Identiteetin uudelleen rakentamisessa Nisula (mts., 34) pitää tärkeänä vastavuoroisuutta, jossa löytyy tilaa omien kokemusten peilaamiselle sekä refleksiivisyydelle. Identifioiva kotoutuminen on Heckmannin (2005, 17) mukaan samaistumista etniseen, alueelliseen, paikalliseen ja kansalliseen ryhmään tai näiden yhdistelmään. Identifioiva kotoutuminen rakentuu yhdessä rinnakkain muiden kotoutumisen osa-alueiden kehitysten kanssa. Identiteetti kehittyy positiivisesti maahanmuuttajan kokiessa itsensä uuden maan täysivaltaiseksi ja yhdenvertaiseksi jäseneksi. Maahanmuuttaja, joka on kotoutunut, kokee yhteenkuuluvuuden tunnetta muiden ihmisten kanssa uudessa yhteiskunnassa. Maahanmuuttaja pystyy näkemään uudessa asuinmaassa asioita myönteisesti ja haluaa panostaa kotoutumiseen itse. (Saukkonen 2020, 20.)

Tytti Steel ja Annamari Tuori (2016) tarkastelevat vuonna 2015 Suomeen tulleiden pakolaistaustaisten naisten suhdetta suomalaiseen työelämään identiteettien rakentumisen

kautta. Tutkimuksessa kyse ei ole vain naisten omasta identiteettityöstä vaan identiteettityön vuorovaikutuksellisuudesta eri tahojen ja toimijoiden kanssa. Haastateltujen naisten tarinoissa oli sekä samankaltaisuuksia että eroavaisuuksia. Aineistosta nousseet erilaiset teemat vaikuttivat maahan tulleiden naisten identiteetin rakentumiseen uudessa yhteiskunnassa. Haastateltavien työllistyminen oman äidinkielen kautta rajaa heidät ensisijaisesti työskentelemään muiden maahanmuuttajien kanssa. Tämä rajoittaa heidän mahdollisuuksiaan laajempiin työtehtäviin ja monipuolisempaan osaamisen hyödyntämiseen. Haastateltavien rajattu ja usein vaiettu työkokemus sekä osaaminen jäävät huomioimatta monissa tilanteissa, mikä estää heidän täyden potentiaalin käyttöönoton. Naisten osaamisalueet rajattiin koskemaan maahanmuuttajuutta ja kieltä. Naiset kokivat, että muut osaamisalueet jätettiin näiden ulkopuolelle. Yksi haastateltavista oli kokenut suoranaista rasismia, mikä vaikeutti uran rakentamista. Hän koki työpaikallaan syrjäytymistä kerta toisensa jälkeen. (Steel & Tuori 2016, 18.)

Haastateltavien kertomuksissa korostui myös työelämän sukupuolittuneisuus. Naiset kokivat, että heidät suljetaan tiettyyn lokeroon, mikä rajoittaa heidän mahdollisuuksiaan, jotka määräytyvät maahanmuuttajuuden, kielen ja sukupuolen perusteella. (Mts., 18.) Steelin ja Tuorin (mts., 19) mukaan vaikka useampi haastateltava oli työelämässä, heidän asemansa suomalaisessa työelämässä oli heikompaa verrattuna kantaväestöön. Naisten kokemuksissa korostui heidän lokerointinsa tiettyyn ryhmään. Täysivaltaisella osallistumisella erityisesti työelämään on suurta merkitystä identiteetin kannalta. Maahanmuuttajia ei tulisi nähdä Steelin ja Tuorin (mts., 19) mukaan pelkästään vähemmistöihin kuuluvina työntekijöinä.

3 Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat

Pro gradu -tutkielmani käsittelee hyvinvointialueiden maahanmuuttajapalveluiden kontekstissa tapahtuvaa kotoutumistyötä. Tutkimuksessani kysyn, millaisia kokemuksia maahanmuuttajapalveluissa työskentelevillä sosiaalityöntekijöillä on kotoutumista edistävästä sosiaalityöstä. Tarkastelen ilmiötä sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Maahanmuuttajapalveluiden suurimman asiakasryhmän muodostavat oleskeluluvan saaneet pakolaiset, mutta asiakkaina voivat olla myös paperittomat ja paluumuuttajat. Aineiston olen kerännyt teemahaastatteluilla ja analyysimenetelmänä käytin sisällönanalyysiä. Analyysin toteutin teemoittelun avulla.

3.1 Aineiston kerääminen teemahaastatteluilla

Tuomen ja Sarajärven (2018, 83) mukaan laadullisessa tutkimuksessa haastattelu, kysely ja havainnointi ovat yleisimpiä aineistonkeruumenetelmiä. Hirsijärven ja Hurmen (2008, 41) mukaan haastattelu muistuttaa keskustelua monessa mielessä. Molemmissa kommunikatio tapahtuu kielellisesti ja ei-kielellisesti. Kommunikoinnin avulla välittyy mielenpiteitä, ajatuksia, tietoa, tunteita ja asenteita. Sekä haastattelussa että missä tahansa keskustelussa osapuolet vaikuttavat aina toinen toisiinsa. Haastattelu kuitenkin eroaa tärkeässä suhteessa arkisesta keskustelusta siten, että haastattelu on yleensä ennalta suunniteltua. Haastattelun teolla on aina päämäärää ja tavoitteena on informaation kerääminen. (Mts., 41.)

Tutkimukseni menetelmällisiä valintoja pohtiessani aineiston kerääminen haastatteluilla osoittautui parhaimmaksi menetelmäksi kerätä tietoa sosiaalityöntekijöiden kokemuksista. Pro gradu -tutkielmani aineiston olen kerännyt haastattelemalla hyvinvointialueilla maahanmuuttajapalveluissa työskenteleviä tai siellä aiemmin työskennelleitä sosiaalityöntekijöitä. Haastattelin yhteensä seitsemää sosiaalityöntekijää tutkimustani varten. Maahanmuuttajapalveluissa sosiaalityöntekijät työskentelevät maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa. Haastattelun tekemiseen on monenlaisia tapoja. Haastattelu voidaan toteuttaa lomakehaastatteluna, teemahaastatteluna tai syvähaastatteluna.

Teemahaastattelu eli puolistrukturoitu haastattelu on lomakehaastattelun ja syvähaastattelun välimuoto. Teemahaastattelussa valitaan etukäteen keskeiset teemat oman tutkimuksen kannalta ja mietitään niihin liittyviä tarkentavia kysymyksiä. Teemahaastattelussa on myös mahdollisuus esittää lisäkysymyksiä ja pyytää tarkennusta riippuen haastateltavien vastauksista. (Tuomi & Sarajärvi, 2018, 87–88; Hirsijärvi & Hurme 2008, 47–48.)

Tutkimussuunnitelmaa laatiessa pohdin, haenko tutkimuslupaa tietyltä hyvinvointialueelta ja lähestyn maahanmuuttajapalveluissa työskenteleviä sosiaalityöntekijöitä saatekirjeellä vai pyrinkö saamaan haastateltavia Facebookin sosiaalityön uraverkoston kautta. Sosiaalityön uraverkosto on suljettu ryhmä Facebookissa valmistuneille ja työelämässä oleville sosiaalityöntekijöille sekä sosiaalityön tutkinto-opiskelijoille. Päädyin haamaan haastateltavia Sosiaalityön uraverkoston kautta, koska siten oli mahdollista saada Suomesta laajemmin eri hyvinvointialueiden maahanmuuttajapalveluista sosiaalityöntekijöitä haastateltavaksi.

Marraskuussa 2023 julkaisin osallistumispyynnön ja tiedotteen tutkimuksestani uraverkostoon. Kerroin julkaisussa lyhyesti itsestäni ja tutkimuksestani. Tutkimuksen tiedotteessa (LIITE 1) kerroin laajemmin tutkimuksen tarkoituksesta ja prosessista. Haastateltavat ilmoittivat minulle sähköpostilla halukkuudestaan osallistua tutkimukseeni. Sain seitsemän sosiaalityöntekijää Sosiaalityön uraverkoston kautta haastateltavaksi. Sosiaalityöntekijät tulivat neljältä eri hyvinvointialueelta. Haastatteluihin osallistuneet sosiaalityöntekijät työskentelevät tai ovat aiemmin työskennelleet hyvinvointialueilla maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa. Kaksi haastateltavista oli siirtynyt muualle töihin. Kaikilla osallistujilla oli kokemusta maahanmuuttajapalveluissa kotoutumistyöstä.

Järjestin sosiaalityöntekijöiden yksilöhaastattelut etäyhteydellä Teamsin välityksellä. Yksilöhaastattelut toteutin joulukuun 2023 ja tammikuun 2024 aikana haastateltaville sopivana ajankohtana. Haastattelun ajankohdasta sovittiin sähköpostin välityksellä. Haastattelujen alussa varmistin jokaisen haastateltavan suostumuksen suullisesti ja kerroin haastattelun teemoista. Teams-sovelluksen käyttö oli minulle entuudestaan tuttu, mutta ennen ensimmäistä haastattelua opettelin nauhoituksen tekoa ja varmistin sovelluksen

toimivuuden. Kaikki haastattelut nauhoitin Teams-sovelluksen avulla tietokoneella ja haastattelujen pituus vaihteli 40 minuutista yli tuntiin. Nauhoitettua aineistoa kertyi 7 tuntia ja 10 minuuttia. Haastattelujen litteroinnit aloitin pian haastattelujen jälkeen.

Haastattelua pidetään tutkimuksenteossa ainutlaatuisena menetelmänä, koska siinä ollaan suoraan vuorovaikutuksessa haastateltavan kanssa. Menetelmässä kuitenkin esiintyy sekä heikkouksia että etuja. Suurimpana etuna haastattelussa esiintyy aineiston keruun joustavuus. Aineiston keruuta voidaan säädellä haastateltavan ja tilanteen vaatimusten mukaan. Haastattelussa on mahdollista muuttaa aiheiden järjestystä ja tulkintamahdollisuudet ovat laajemmat. (Hirsijärvi ym. 2014, 204–205.) Valitsin tutkimukseeni teemahaastattelun, koska halusin kysyä haastateltavilta ennalta laadittuja kysymyksiä, jotka kuitenkin jättävät tilaa joustavuudelle ja mahdollisuuden esittää lisäkysymyksiä tarvittaessa. Teemahaastattelua varten laadin haastattelurungon (LIITE 2), joka koostui viidestä eri teemasta, joita olivat kokemus ja tausta, kotoutuminen ja kotouttaminen, maahanmuuttajan sosiaalityöntekijänä, organisaatio ja lainsäädäntö sekä maahanmuuttopolitiikka. Haastattelun lopuksi kysyin vielä haastateltavilta, oliko heillä jotain aiheeseen liittyvää, mitä he halusivat tuoda esille. Haastatteluissa esitin tarvittaessa lisäkysymyksiä ja myös haastateltavat saattoivat pyytää esittämään kysymyksen uudestaan tai tarkennusta kysymykseen. Haastattelut toteutin yksilöhaastatteluina.

Haastattelussa halutaan korostaa yksilön subjektiivisuutta ja vapautta tuoda itseään koskevia asioita esille. Näin haastateltava voi olla itse aktiivinen ja luoda merkityksiä. Tutkimuksen kannalta on myös tärkeää sijoittaa haastateltavan puhe laajempaan kontekstiin. (Hirsijärvi & Hurme 2008, 33.) Haastattelun aikana saadut vastaukset tai kommentit eivät saa jäädä irrallisiksi, vaan niitä tulisi verrata ja suhteuttaa suurempaan kokonaisuuteen, kuten olemassa olevaan tutkimustietoon, sosiaalisiin ja kulttuurisiin olosuhteisiin tai muihin relevantteihin taustatekijöihin. Tutkimuksen teossa haastattelujen pitäminen ja sosiaalityöntekijöiden kokemusten kuuleminen aiheesta oli mielenkiintoinen vaihe. Haastattelutilanteet onnistuivat mielestäni hyvin. Haastattelut etenivät loogisesti ja haastateltavat kertoivat omista kokemuksistaan ja ajatuksistaan avoimesti. Pyrin haastattelun alusta lähtien luomaan mahdollisimman avoimen ja luotettavan haastattelu ympäristön haastateltaville. Kysyin haastateltavilta aktiivisesti eri teemojen kysymyksiä ja

toimin kuuntelijana sekä keskustelun suuntaajana tarvittaessa. Haastattelutilanteissa esitin myös joitakin lisäkysymyksiä ja saatoimme keskustella pidempään tietyn teeman kohdalla kyseisestä aiheesta ja tähän liittyvistä ajankohtaisista kysymyksistä. Useamman haastateltavan kanssa keskustelimme muun muassa hyvinvointialueuudistuksen muutoksista ja muutosten vaikutuksista omaan työhön.

3.2 Analyysimetodina sisällönanalyysi

Hirsijärven ja Hurmen (2008, 145) mukaan tutkijalla on kaksi erilaista tapaa käsitellä aineistoa tallennuksien jälkeen. Aineisto voidaan kirjoittaa kokonaan tekstiksi tai aineistosta kirjoitetaan vain päätelmiä ja koodausta tehdään suoraan tallenteista. Ei kuitenkaan ole olemassa yksiselitteistä ohjetta aineiston litteroinnin tarkkuudesta. Tutkimustehtävä ja tutkimusote ohjaavat myös sitä, miten tarkkaan litterointi kannattaa tehdä (mts., 147). Haastattelujen kaikki äänitteet litteroin tekstiksi ja litteroitua aineistoa on yhteensä 111 sivua. Litterointivaihe oli hyvin haastava ja hidas. Yhden haastattelun litteroiminen kesti useamman päivän riippuen haastattelun pituudesta. Litteroinnin keston vaikutti myös, miten selvästi ja nopeasti haastateltavat puhuvat haastattelujen aikana. Haastatteluihin osallistuneet sosiaalityöntekijät merkitsin H kirjaimella ja numeroidusti (esimerkiksi H1). Haastateltavien tunnistettavia tietoja poistin litterointi vaiheessa.

Laadullisessa tutkimuksessa Hirsijärven ja Hurmen (2008, 143) mukaan analyysitapoja on monia ja aineiston analyysiin kuuluu erilaisia vaiheita. Tässä tutkimuksessa olen käyttänyt metodina sisällönanalyysia. Tuomi ja Sarajärvi (2018, 103, 117) kirjoittavat sisällönanalyysin olevan laadullisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmä, jonka avulla voidaan tehdä monenlaista tutkimusta. Sisällönanalyysillä voidaan analysoida monenlaisia dokumentteja, kuten kirjoja, artikkeleita, päiväkirjoja, kirjeitä, haastatteluja, keskusteluja ja raportteja. Dokumenttina toimii mikä tahansa kirjalliseen muotoon saatettu materiaali. Sisällönanalyysillä halutaan saada tiivistetty kuvaus tutkittavasta ilmiöstä yleisessä muodossa (mts., 102).

Elon ym. (2022) mukaan sisällönanalyysi voidaan jakaa kahteen tapaan toteuttaa analyysia, aineistolähtöiseen ja teorialähtöiseen. Tuomi ja Sarajärvi (2018, 109) kirjoittavat lisäksi teoriaohjaavasta analyysitavasta. Teoriaohjaavassa analyysissä analyysin teko on kaksiosainen eli aineistolähtöiseen tapaan liitetään teorian hyödyntämistä. Sisällönanalyysin toteutan tutkimuksessani aineistolähtöisesti. Tuomi ja Sarajärvi (2009, 108) viittaavat teoksessaan Miles ja Hubermanin (1994) laatimaan kolmivaiheiseen prosessiin aineistolähtöisestä analyysistä. Prosessin ensimmäinen vaihe on *reduointi* eli pelkistäminen ja toisena vaiheena on aineiston *klusterointi* eli ryhmittely. Prosessin viimeinen vaihe on *abstrahointi* eli teoreettisten käsitteiden luominen.

Aineiston litteroinnin jälkeen on tärkeää käydä aineisto kokonaisuutena läpi ja lukea se useaan kertaan. Aineiston tulee tulla hyvin tutuksi ja sitä tulee lukea aktiivisesti ymmärryksen saavuttamiseksi (Hirsijärvi & Hurme 2008, 143). Aineiston pelkistämisen jälkeen aloitin aineiston analyysin ensimmäisen vaiheen. Luin aineistoa useita kertoja huolellisesti läpi, jonka jälkeen luin aineistoa vielä tarkemmin läpi ja merkitsin aineistosta kohtia, jotka saivat pohtimaan erilaisia asioita liittyen kotoutumisen ilmiötä. Pohdin tarkasti tutkimukseni tavoitetta ja tutkimuskysymystäni. Aloin kiinnittää huomiota kohtiin, joissa nousi esiin kokemuksia kotoutumistyöstä. Pohdin aineiston pohjalta, mistä ilmiöistä nämä asiat kertovat ja miten nämä erilaiset ilmiöt liittyvät maahanmuuttoon ja kotoutumiseen.

Toisessa vaiheessa aloin tarkemmin jaotella ja ryhmitellä sosiaalityöntekijöiden kokemuksia aineistosta. Aineistosta nousi esille useita mielenkiintoisia teemoja, joita jouduin karsimaan pois, koska nämä eivät olleet tutkimukseni kannalta keskeisiä. Tutkin aineistosta sosiaalityöntekijöiden erilaisia kokemuksia ja toisaalta, löytyykö samankaltaisuuksia. Nousivatko aineistosta esiin tyypilliset, vallitsevat tai harvinaisemmat kokemukset? Tämän ryhmittelyn ja jäsentelyn tuloksena muodostin ensin kahdeksan teemaa liittyen sosiaalityöntekijöiden esiin tuomiin kokemuksiin. Alustavat teemat käsittelivät sosiaalityöntekijöiden työnkuvaa, sosiaalityöntekijänä toimimista maahanmuuttajapalveluissa, kotoutumista ja kotouttamista, kotoutumistyötä, asenteita ja ennakkoluuloja, kotoutumista edistäviä työkaluja ja käytäntöjä, erilaisia haasteita sekä maahanmuuttopolitiikkaa ja lainsäädäntöä.

Ryhmittelyn ja jaottelun jälkeen tarkastelin eri teemojen sisältöjä tarkemmin ja päädyin lopulta yhdistämään muutamia yläteemoja, minkä seurauksena minulla oli lopulta viisi eri teemaa. Yhdisti teemoja edelleen, koska halusin luoda tutkittavasta ilmiöstä tiiviin ja yleisen kuvauksen. Tutkimukseni lopulliset teemat ovat: Poliittisten päätösten ja lainsäädännön merkitys asiakastyölle, kotoutumisen edellytykset, työnkuvan moninaiset määritelmät maahanmuuttajapalveluissa, työn mielekkyys ja haasteet sekä kotoutumistyön vaatimukset sosiaalityöntekijöille.

3.3 Tutkimuseettiset kysymykset

Etiikkaan liittyy vahvasti moraalinen näkökulma, ja nämä käsitteet voidaan usein ymmärtää samankaltaisina. Moraali määrittelee mikä on oikein ja hyväksyttävää. (Pietarinen & Launis 2002, 42–43.) Eettinen ajattelu on kykyä pohtia, mikä on oikein ja väärin erilaisissa tilanteissa (Kuula 2006, 21). Tieteen etiikalla tarkoitetaan eettisten kysymysten pohdintaa, jotka nousevat esiin tutkimuksen suorittamisen eri vaiheissa. (Pietarinen & Launis 2002, 46.) Tutkijan työssä tarvitaan ammattitaidon lisäksi eettisiä periaatteita, sääntöjä, normeja, arvoja ja hyveitä (Pietarinen 2002, 58). Ihmistieteissä eettiset normit perustuvat neljään periaatteeseen: hyötyperiaate, vahingon välittämisen periaate, autonomian kunnioituksen periaate ja oikeudenmukaisuuden periaate (Kuula 2006, 59). Monet eettiset kysymykset liittyvät tutkimuksen tekemiseen, ja tutkijan täytyy ottaa nämä huomioon tutkimusprosessissa. (Hirsijärvi ym. 2014, 23; Pietarinen & Launis 2002, 46). Konkreettisissa ratkaisuissa erilaiset lait ja eettiset normit auttavat päätöksenteossa, mutta tutkijan tekemät valinnat tutkimustyössä ovat täysin hänen vastuullansa (Kuula 2006, 21).

Tutkimuksenteon aloitin aiheen valinnalla, johon liittyy myös eettinen ulottuvuus. Halusin valita aiheen, mikä kiinnostaa minua henkilökohtaisesti, sillä ajattelen, että oman tutkimusaiheen merkityksellisyys itselle on ensisijaista. Näin tutkimuksen tekeminen on mielenkiintoista ja itselle tärkeää. Oma maahanmuuttajataustani sekä kokemukseni kotoutumisesta vaikuttivat aiheen valintaan. Lisäksi halusin valita sellaisen aiheen, joka on

ajankohtainen ja yhteiskunnallisesti merkittävä. Maahanmuuton lisääntyminen Suomeen on lisännyt yhteiskunnassa keskustelua maahanmuutosta ja kotoutumisesta. Tutkimuksessani kotoutumisen ilmiötä tarkastellaan sosiaalityöntekijöiden kertomien kokemusten pohjalta. Tulevana sosiaalityöntekijänä ajattelen, että kotoutumisen ilmiötä ei ole tarkasteltu Suomessa riittävästi sosiaalityön näkökulmasta.

Tutkimuseettiset periaatteet tulee soveltaa aiempaa laajemmin kaikkeen sellaiseen tutkimukseen, joka kohdistuu ihmiseen. Pirkko-Liisa Rauhalan ja Elina Virokannaksen (2011) mukaan sosiaalityön tutkimuksessa tutkimuseettiset periaatteet tulee huomioida tutkimuksen jokaisessa vaiheessa. Tutkimuseettisiä periaatteita sovellan tutkimukseni jokaisessa vaiheessa. Tutkimusprosessin vaiheet alkavat aiheen valinnasta ja tutkimuksen aloittamisesta. Tämän jälkeen seuraavat haastateltavien valinta ja haastattelujen toteuttaminen, aineiston käsittely sekä tulosten asianmukainen julkaiseminen. Tutkimuksen eettiset periaatteet tukevat tutkijoita ihmistä tutkittaessa ja suojaavat tutkimuksen kohteena olevaa henkilöä. Yksittäisen tutkijan vastuulla on tuntea eettiset periaatteet ja toimia näiden mukaisesti.

Sosiaalityöntekijöiden osallistuminen tutkimukseeni perustuu täysin vapaaehtoisuuteen ja haastateltavilla oli mahdollisuus keskeyttää haastattelut milloin tahansa. Tutkijalla on velvollisuus selvittää, miten tutkittavien suostumus saadaan. Tutkimusprosessin alussa on tärkeää miettiä, että millaista tietoa tutkittaville annetaan ja millaisia mahdollisia riskejä osallistumiseen liittyy. Perehtyneesti annettu suostumus (*informed consent*) edellytetään osallistuvilta. Perehtyneisyydellä tarkoitetaan tutkimuksen avoimuutta osallistuville. Tutkittaville pitää selkeästi kertoa kaikki tärkeät näkökohdat tulevista ja mahdollisista tapahtumista liittyen tutkimukseen. Osallistuvien henkilöiden tulee olla kykeneviä ymmärtämään annettu informaatio. Suostumuksella taas tarkoitetaan osallistuvan kykyä tehdä rationaalisia johtopäätöksiä ja ymmärtää vapaaehtoisuus. (Hirsijärvi ym. 2014, 25.) Sosiaalityöntekijöiden suostumus osallistumisesta tutkimukseen on vastaanotettu suullisesti haastattelujen alussa.

Informoinnin huomioiminen on myös keskeistä tutkimukseni kannalta. Osallistujalla on oikeus saada riittävä ja selkeä tieto tutkimuksesta. Tutkijalla on velvollisuus antaa tietoa

tutkittaville tutkimuksen tarkoituksesta sekä tutkimukseen osallistumisen ehdoista (Halmaa ym. 2006, 17). Tutkijana olen antanut haastatteluihin osallistuneille sosiaalityöntekijöille tietoa tutkimuksesta ja tutkimuksen tarkoituksesta. Olen avoimesti kertonut tutkimuksestani ja siitä, miksi haluan tehdä kyseisestä aiheesta tutkimusta.

Tutkimuksessani on erityisen tärkeää huomioida osallistujien tietosuoja eli osallistujan tunnistettavuuden ja yksityisyyden suoja. Valmiissa tutkimuksessa tulee säilyttää tunnistettavuuden suoja. Tunnistettavuuden suojalla on selkeitä etuja tutkimuksen kannalta. Erityisesti arkoja asioita tutkittaessa suojataan tutkittavat henkilöt ja vältetään näin aiheuttamasta mahdollisia haittoja heille. Tietyissä tilanteissa tunnistettavuuden suoja myös rohkaisee ihmisiä puhumaan suoraan ja avoimesti aiheesta, jolloin tietojen kerääminenkin helpottuu. (Mäkinen 2006, 114.) Tutkimuksessani sosiaalityöntekijöiden anonymiteetti suojataan poistamalla kaikki tunnistettavat tiedot ja asiakkaita koskevia asioita käydään läpi nimettömänä. Haastattelu materiaalit ja aineisto säilytetään luotettavasti tietokoneella kansiossa, johon pääsee ainoastaan itse tutkija salasanalla. Mikäli haastatteluissa nousee keskustelua asiakkaista, niin heistä puhutaan aina kunnioittavalla tavalla.

Tutkimukseni kannalta on tärkeää pohtia oman taustani mahdollisia vaikutuksia tutkimukseeni. Omat kokemukseni maahanmuutosta ja kotoutumisesta vaikuttavat väistämättä siihen, miten aiheesta henkilökohtaisella tasolla ajattelen. Tutkimukseni kannalta pidän kuitenkin erityisen tärkeänä, etteivät maahanmuuttajataustani ja henkilökohtaiset kokemukseni kotoutumisesta vaikuta tutkielmassani tehtyihin valintoihin. Tutkimuksessani olen tutkijan roolissa, ja henkilökohtaiset kokemukseni jätän tutkimukseni ulkopuolelle.

4 Kotoutumista edistävä sosiaalityö

Tässä luvussa esitän tutkimukseni keskeiset tulokset, jotka perustuvat seitsemän haastattelemani sosiaalityöntekijän kokemuksiin kotoutumistyöstä maahanmuuttajapalveluissa. Työntekijöiden kokemuksissa esiintyi sekä samankaltaisuuksia että eroavaisuuksia eri teemoihin liittyen.

4.1 Poliittisten päätösten ja lainsäädännön merkitys asiakastyölle

Lainsäädäntö sekä poliittiset toimet, kuten maahanmuuttopolitiikka ja kotoutumispoliitiikka asettavat sosiaalityöntekijöiden mukaan maahanmuuttajien elämään tietynlaisia raameja uudessa asuinmaassa. Haastateltavien kertomuksista nousi esille, että lainsäädännöllä on vaikutusta kotoutumista edistävään sosiaalityöhön, ja yhteiskunnalliset poliittiset päätökset sekä toimet vaikuttavat maahanmuuttaja-asiakkaiden asemaan. Melkein kaikki sosiaalityöntekijät suhtautuivat Pääministeri Petteri Orpon vuoden 2023 hallitusohjelmaan ”Vahva ja välittävä Suomi” negatiivisesti. Heidän arvionsa mukaan hallitusohjelmassa suunnitellut toimet tulevat laskemaan entistä enemmän maahanmuuttajien asemaa ja oikeuksia yhteiskunnassamme. Maahanmuuttajataustaiset ja erityisesti pakolaiset ovat elämäntilanteidensa vuoksi haavoittuvassa asemassa suhteessa valtaväestöön.

Sosiaalityöntekijät kertoivat, että kotoutumistyössä ja sosiaalityössä yleensäkin lainsäädäntö on aina taustalla läsnä. Heidän mukaansa lainsäädäntö ohjaa heidän työtään ja työtä tehdessä asiakkaiden kanssa tulee noudattaa lakia.

H5: No sellaisenaan laki on siellä taustalla aina. Aina kun tekee jonkun päätöksen tai mitä hyvänsä, niin kyllähän se lakiin perustuva työ on. Se lakihan on velvoittavana siellä taustalla.

H7: Kyllä se tietysti paljon raameja asettaa niin kuin yleisestikin sosiaalityössä, että tietyt asiat täytyy tehdä tietyssä ajassa ja muuta. Ja sitten jos ajattelee niin kuin kotoutumista, niin kyllä se määrittää jonkun verran sitä,

tietysti sitä omaa tekemistä, sitten toisaalta sitä, että mitä tavallaan, millaisen ohjaustakin on annettava asiakkaallekin just vaikka johonkin kotoutumiskoulutuksiin liittyen tai muuta.

Haastatteluissa korostui lain velvoittavuus taustatekijänä sosiaalityössä. Ensimmäisen otteen työntekijä kertoi työn olevan pääsääntöisesti lakiin perustuvaa työtä. Hänen mukaansa lainsäädäntö vaikuttaa lisäksi siihen, millaista kotoutumistyötä sosiaalityöntekijöiden on mahdollista tehdä. Toisen otteen sosiaalityöntekijä nosti esiin lainsäädännön soveltamisen maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa. Lainsäädäntö näyttäytyy sosiaalityöntekijöiden kertomana välttämättömänä, mutta jossain määrin joustamattomana elementtinä, joka ohjaa sosiaalityötä. Tämä saattaa johtaa siihen, että työntekijöillä ei aina ole vapauksia soveltaa omia näkemyksiään yksilöllisiin tilanteisiin. Seuraavan otteen sosiaalityöntekijän mielestä maahanmuuttaja-asiakkaat eivät ole kotoutumisaikana tasavertaisessa asemassa kantaväestöön nähden.

H5: Mä en nyt muista sen, mikä yhdenvertaisuuslaissa on luettu. Se on positiivinen diskriminaatio ollut joskus, mutta se on positiivinen toiminta, joka tulee ihan yhdenvertaisuuslaista, millä voitaisiin juuri terveystalveissaakin käyttää. Se on vähän kuin positiivinen syrjintä, vähän saman tyyppinen. Voitaiaia terveystalveissa luoda semmoinen oma palvelu.

Sosiaalityöntekijät määritteliät lainsäädännön asettavan raameja ja velvoittavan toimimaan lain puitteissa työssään. Asiakkaiden kanssa saattaa tulla tilanteita, joissa työntekijän täytyy tehdä erilaisia asiakkaiden elämään vaikuttavia päätöksiä. Näissä tilanteissa asiakkaille selitetään lainsäädäntöön viitaten, miksi jokin päätös on tehty tietyllä tavalla. Edellisen otteen sosiaalityöntekijä viittaa Yhdenvertaisuuslakiin (30.12.2014/1325) ja lain 9 pykälän positiiviseen erityiskohteluun. Laissa sanotaan, että oikeanlainen erilainen kohtelu, joka tavoittelee yhdenvertaisuuden edistämistä tai syrjinnän haittojen ehkäisemistä, ei ole syrjintää. Tällaisen kohtelun tarkoituksena on varmistaa kaikkien osapuolten tasapuolinen kohtelu ja suojelu.

Aineistosta nousee esille sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä poliittisten päätösten ja toimien vaikutuksista maahanmuuttaja-asiakkaiden asemaan ja oikeuksiin. Yhteiskunnan poliittinen suuntautuminen ja näkemykset saattavat vaikuttaa suuresti

maahanmuuttajan elämään. Esimerkiksi maahanmuuttopolitiikalla säädellään maahan tulijoiden ja turvapaikkaa hakevien oikeuksia. Yksi sosiaalityöntekijä sanoi, että hallituksen asettama maahanmuuttopolitiikka kertoo maahan aikoville, millaista maahanmuuttoa Suomeen halutaan. Sisäministeriön mukaan nykyisellä maahanmuuttopolitiikalla halutaan edistää sellaista maahanmuuttoa, mitä Suomi tarvitsee tällä hetkellä, eli työvoiman lisäämistä Suomeen.

H5: Jos miettii sitä, että vähempiosaisia poliittisesti asetetaan huonompaan asemaan, mitä he ovat aikaisemmin jo olleet, niin kyllähän maahanmuuttajat varmasti on siellä juurikin ja siellä heikommassa asemassa. Ja heidän asema siitä huononnee, niinhän siinä käy. Monikin maahanmuuttaja, eikä kaikki, mutta aika paljon.

Sosiaalityöntekijän kertomuksessa korostuu maahanmuuttajien poliittinen asema yhteiskunnassamme. Hän viittaa siihen, että uuden hallituksen toimet tulevat heikentämään heidän asemaansa entisestä enemmän. Sosiaalityöntekijät olivat huolissaan siitä, miten uudet toimet tulevat vaikuttamaan haavoittuvassa asemassa olevien maahanmuuttajien hyvinvointiin ja elämään Suomessa. Esimerkiksi hallituksen asettamat kriteerit vaikuttavat maahanmuuttajan perheenyhdistämiseen. Seuraava työntekijä kuvailee asiakkaan epävarmuutta ja motivaatiota tulevaisuuden suhteen.

H4: Mutta jos se näyttäytyy niin, että sulla ei ole niinku tulevaisuutta täällä, että sä et saa vaikka sitä sun perhettä tänne tai sun jatkoa oleskelulupaun tai vaikka kansalaisuuden saamista vaikeutetaan, niin kyllähän se näyttäytyy asiakkaille niin, että se ei ole hirveän toivottu tänne, että minkä takia tai että sitten se ehkä syö vähän motivaatiota.

H7: No, mä ajattelen sillein yleisesti, että kyllä ratkaisut, mitä viime aikoina ja vuosina on tehty, niin on huonontanut vaikka mun asiakkaiden asemaa. Tosi keskeisiä asioita on tietysti esimerkiksi perheenyhdistämisen mahdollisuuksien huononeminen, se on tietenkin tosi keskeinen asia, mikä sitten omassa asiakastyössä on. Jotenkin muuttunut paljon, niin kuin jotenkin asiakkaat on paljon epätoivoisemmassa asemassa.

Otteiden sosiaalityöntekijät korostivat tulevaisuuden epävarmuutta maahanmuuttajille, erityisesti perheenyhdistämisen, oleskeluluvan jatkamisen ja kansalaisuuden saamisen suhteen. Maahanmuuttajien epävarmuus tilanteestaan ja negatiiviset kokemukset yhteiskunnan vastaanottavaisuudesta vaikuttavat sosiaalityöntekijöiden mukaan

väistämättä kotoutumiseen uuteen yhteiskuntaan. Kuten sosiaalityöntekijä kertomuksessaan nosti esille, asiakkaat saattavat tästä syystä kokea olevansa ei-toivottuja Suomeen.

Työ- ja elinkeinoministeriö vastaa kotoutumisen edistämiseen liittyvästä politiikasta eli kotoutumispolitiikasta. Ministeriön mukaan kotoutumista edistävän politiikan tarkoituksena on tukea kotoutumisen kaksisuuntaisuutta, maahanmuuttajien työllistymistä ja yhteiskunnallista yhteenkuuluvuutta. Kotoutumispolitiikan tehtävänä on huolehtia toimenpiteistä, joiden avulla halutaan edistää maahanmuuttajien kotoutumista.

H1: No, onhan se ihan järkyttävällä tolalla. --jonkun tutkijan mielestä tämä koko kotoutumispolitiikka on hallinnan väline, jolla hallitaan vähemmistöjä ja pyritään sopeuttamaan heidät enemmistön määrittelemien normien mukaisiksi.

Otteen sosiaalityöntekijä ilmaisee kritiikkiä kotoutumispolitiikkaa kohtaan. Hän näkee poliittiset toimet sekä päätökset maahanmuuttajien hallinnan välineinä. Kotoutumispolitiikka ikään kuin toimii pohjana sellaisille toimenpiteille, joita tulee toteuttaa kotoutumisen edistämiseksi. Heidän mielestään heikennykset, joita suunnitellaan maahanmuuttoon ja kotoutumiseen liittyvissä toimenpiteissä ovat hyvin maahanmuuttajavastaisia. He ovat huolissaan siitä, että maahanmuuttajien, erityisesti pakolaisten psyykkinen pahoinvointi saattaa lisääntyä entisestään. Asiakkaat tulevat sosiaalityöntekijöiden mukaan tästä syystä tarvitsemaan entistä enemmän sosiaalipalveluja.

H4: Ei se ollut mitenkään lupaava, mitä puhetta niinku vaikka nykyinen hallitus tuottaa maahanmuutosta tai maahanmuuttajista, että kyllä se niinku kuulostaa aika surulliselta.

Sosiaalityöntekijä nostaa esille nykyisen hallituksen asenteita maahanmuutosta ja maahanmuuttajista. Useamman haastateltavan kertomuksissa korostui, että nykypäivänä muutenkin asenteet sekä puhe maahanmuuttajia kohtaan ovat tiukentuneet. Heidän mielestään maahanmuuttajavastaisuus on lisääntynyt äärioikeistolaisen puolueen nousun myötä. Ihmisten suhtautuminen on tiukentunut ja ymmärrystä maahanmuuttajia kohtaan ei ole.

H5: Kotoutumisaika on tällä hetkellä kolme vuotta ensin ja sitten jos tarvii pidennettyä aikaa sitten viisi vuotta, mutta se lyhenee nyt, uusi hallitus on määrittänyt sitä vähän lyhemmäksi, että se jonkun verran lyhenee ne ajat.

Otteen työntekijän puheessa nousee esille heikennykset liittyen kotoutumisaikaan. Haastateltava kertoo, että uuden hallituksen tarkoituksena on leikata kotoutumisen tuesta sekä vähentää kotoutumisaikaa. Kotoutumisajalla on hyvin keskeinen rooli maahanmuuttajan kotoutumisessa. Maahanmuuttajapalveluiden asiakkuus määräytyy useamman työntekijän kertomana Kotoutumislain kotoutumisajan mukaan. Seuraava sosiaalityöntekijä mainitsee kiintiöpakolaisten määrän laskemisen tulevien kiristysten myötä. Hallitus laskee kiintiöpakolaisten määrän 500:aan, kun tämä oli edellisenä vuonna 1050 henkilöä.

H5: Esimerkiksi joissakin kunnissa saatetaan ajatella tällä hetkellä tai miten vain, että nyt ei oteta esimerkiksi kiintiöpakolaisia. Nythän kiintiöpakolaisten määräkin vähenee se, mitä otetaan vastaan. Siellä on tämän tyyppisiä vaikutuksia, mitkä voi olla merkityksellisiäkin. Joissakin kunnissa päätetään, että ei oteta ollenkaan ja joissakin otetaan vähemmän.

Sosiaalityöntekijä kuvailee kiintiöpakolaisten vastaanottoon liittyviä kunnallisia päätöksiä ja niiden vaikutuksia. Hän huomauttaa, että eri kunnat saattavat suhtautua pakolaisten vastaanottoon eri tavoin. Kunnat saavat itse päättää kiintiöpakolaisten vastaanotosta. Yhden sosiaalityöntekijän näkemys hallituksen toimista oli poikkeava.

H6: Sitä mä ehkä tuossa niinku äsken ajattelin ja en nyt ehkä sanonut ääneen, mutta mä että taas niinku ajattelen, että joidenkin osalla se on hyvä, että tiukennetaan ja vaaditaan enemmän ihmisiltä. Kun ehkä se, että voi vaan niinku olla. En yleistä millään tavalla, mutta mä ehkä niinku tiukentaisin sitä niin, että myös niiltä ihmisiltä, jotka kotoutuvat tänne, niin heiltä myös vaaditaan ehkä enemmän.

Haastateltava kertoi, että tiettyjen maahanmuuttajien kohdalla tiukemmat vaatimukset olisivat tarpeellisia. Hän ei halua yleistää, mutta näkee joidenkin maahanmuuttajien käyttävän kotoutumisaikaa väärin. Hänen mielestään tiukennus saattaisi olla hyödyllistä kotoutumisprosessin tehostamiseen.

4.2 Kotoutumisen edellytykset

Kotoutumisen edellytykset näyttäytyvät aineistossa moninaisina. Sosiaalityöntekijät näkivät kotoutumisen enemmänkin asiakkaan omista lähtökohdista nousevana prosessina kuin yhteiskunnan velvollisuutena. He korostivat myös erilaisia keinoja, joilla maahan muuttaneiden kotoutumista tuetaan. Muutama sosiaalityöntekijä mainitsi kotouttamisen liittyvän maahanmuuttaja-asiakkaan passivoimiseen ja kotoutumisen yksipuolistamiseen.

Asiakkaan kotoutumisen sosiaalityöntekijät määrittivät yksilöllisenä prosessina, jossa jokainen maahan muuttanut käy läpi omanlaisen kotoutumisen polun. Heidän mielestään kotoutuminen on asiakkaan subjektiivinen kokemus, jota ei voi mitata millään saavutuksilla tai ajallisella kehityksellä. Sosiaalityöntekijät pitävät asiakkaita oman elämänsä asiantuntijoina ja he ajattelevat asiakkaan osaavan itse parhaiten kuvata kotoutumistaan uuteen yhteiskuntaan. Työntekijät nostavat esille elämän eri osa-alueet, jotka vaikuttavat asiakkaan kokemukseen kotoutumisesta ja sopeutumisesta uuteen asuinmaahan.

H6: Mä ajattelen, että se lähtee sieltä niin kun ihmisestä, joka tänne muuttaa hän niin kun kotoutuu tänne Suomeen ja mitä se sitten kenellekin tarkoittaa, ja milloin se niinku tapahtuu. Sehän on se, ettei se ole yhden päivän juttu vaan, se on pitkä prosessi. Se voi olla sen ihmisen niinku loppuelämän ajan, että hän kotoutuu tänne Suomeen. Se ei ole mikään semmoinen asia, että nyt sulla on 10 vuotta aikaa kotoutua tänne ja sitten sen jälkeen se ihminen ajattelee, että no niin nyt mä oon kotoutunut vaan se on semmoinen pidempi prosessi.

H5: Mutta sitten, että onko joku kotoutunut, mä luulen, että se on aika subjektiivinenkin kokemus, se kotoutuminen itse kullekin, kokea olevansa kotoutunut, ja sillä tavalla, että sehän varmaan on aika paljon kiinni sen ihmisen omasta kokemuksesta.

Otteiden työntekijät nostivat esille kotoutumisen prosessin yksilöllisyyden ja pitkäkestoisuuden. He luonnehtivat kotoutumista prosessina, joka alkaa yksilöstä itsestään ja saattaa kestää läpi elämän. Kotoutuminen ei sosiaalityöntekijöiden mukaan tapahdu nopeasti eikä ole sidoksissa aikaan. Sosiaalityöntekijä painottaa kotoutumisen kokemuksen riippuvan lisäksi asiakkaan omista tuntemuksista ja kokemuksista.

Sosiaalityöntekijät kertoivat, että kotoutumisen kannalta erilaiset tekijät ovat tärkeitä. Sosiaalityöntekijät korostavat, että on olennaista löytää oma paikka ja tuntee kuuluvuuden tunnetta uudessa yhteiskunnassa. Näin heidän mukaansa asiakkaalla saattaa olla helpompaa tarttua erilaisiin toimiin, jotka edistävät hänen kotoutumistansa.

H4: No se, että kotoutuminen on sellaista tavallaan aika paljon, että se tulee siinä niinku ihan muiden asioiden mukana, että haetaan kouluun ja asiakas saa koulupaikan ja asiakas käy koulussa ja siellä oppii kieltä. Samalla opetellaan yleensä jotain yhteiskunnallisia asioita. Tätä tällaista.

H7: -- kotoutuminen mä ajattelen, että siinä on niin kuin kauhean tärkeää se, että se ihminen löytää sitten jotenkin semmosen oman paikkaansa täällä.

Sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa kotoutuminen kuvautuu moniulotteisena prosessina, johon liittyy eri osatekijöitä, kuten koulutus ja suomen kielen oppiminen. Kielen oppimista sosiaalityöntekijät pitävät tärkeänä, koska kielen osaaminen tukee itsenäistä toimijuutta. Kouluttautuminen nähdään ensisijaisena kanavana myös yhteiskunnallisten asioiden oppimiselle ja uuden kulttuurin ymmärtämiselle. Haastateltava pitää erityisen tärkeänä asiakkaiden kuuluvuuden tunnetta ja heidän oman paikkansa löytämistä.

Sosiaalityöntekijät ovat huomanneet työssään, että maahanmuuttajat, jotka ovat saapuneet Suomeen perheensä kanssa, voivat yleisesti henkisesti paremmin kuin yksin saapuneet maahanmuuttajat. Seuraavassa otteessa sosiaalityöntekijä korostaa perheen merkitystä kotoutumisessa. Hän kertoi kotoutumisen ja sopeutumisen olevan helpompaa, mikäli maahan muuttaneella on perheensä mukana Suomessa. Perheen tuki ja läsnäolo vaikuttavat hänen kokemuksensa mukaan positiivisesti asiakkaaseen ja näin vähentävät yksinäisyyden tunnetta.

H7: -- uskon, että auttaa monessa, jos on tullut niin kuin perheen kanssa tai on valmiiksi jotain sukulaisia tai perhe täältä tai muuta, että se oma perhe on mukana, niin on tosi sellainen keskeinen, mikä voi auttaa siinä sopeutumisessa ja kotoutumisessa.

Sosiaalityöntekijä koki, että perheen tarjoama tuki, turva ja sosiaalinen verkosto helpottavat uuteen yhteiskuntaan sopeutumista. Kotouttamisen sosiaalityöntekijät

ymmärtävät enemmänkin yhteiskunnalliseksi toiminnaksi, jonka tarkoituksena on tukea maahanmuuttajien integroitumista uuteen yhteiskuntaan. Aineistosta ilmenee, että sosiaalityöntekijät pitävät kotoutumista monen eri toimijan ja viranomaisen tehtävänä. He kuvaavat kotouttamistyötä laajana yhteiskunnallisena tehtävänä, jossa tarjotaan maahan muuttaneille tarvittava tuki heidän uuteen elämäntilanteeseensa uudessa asuinmaassaan.

H6: No kotouttaminen mä ehkä niin kuin ymmärtäisin sen sillä tavoin, että ehkä, niin kuin yhteiskunnan tehtävänä kotouttaa niitä henkilöitä, jotka tänne suomeen tulee, eli esimerkiksi sosiaalityöntekijän niinku työtehtävä tai sosiaaliohjaajan. Mutta toki sitten myös laajemmin, että ei ainoastaan niinku sosiaalipuolen tehtävänä kotouttaa, vaan ihan niinku yhteiskunnan tehtävänä, niin terveydenhuollon kuin muidenkin viranomaisten.

H3: Kotouttaminen on jotain, joka tapahtuu ylhäältä päin. Me nyt kotoutamme häntä.

Ensimmäisen otteen sosiaalityöntekijä kuvaili kotoutumistyön olevan maahanmuuttajapalveluiden tehtävä, mutta myös laajemmin yhteiskunnan. Toimijat, kuten sosiaali- ja terveydenhuolto sekä muut viranomaiset, työskentelevät maahan muuttaneiden kanssa. Maahanmuuttajapalveluiden kotoutumista edistävä sosiaalityö nähdään aineistossa keskeisenä toimena maahan muuttaneiden kotoutumisessa. Kotoutumisen laaja-alaisuuden vuoksi haastateltavat ajattelevat vastuun maahan muuttaneiden kotouttamisesta olevan koko yhteiskunnalla. Vaikka sosiaalityöntekijät määrittelivät näin kotouttamisen, he suhtautuvat kuitenkin kotouttamisen käsitteeseen negatiivisesti, koska käsite voidaan ymmärtää niin, että kotoutumisen edellytykset sanellaan ylhäältä päin asiakkaille.

Onnistunut kotoutuminen edellyttää sosiaalityöntekijöiden mukaan myös vastaanottavan yhteiskunnan avoimuutta. On tärkeää suhtautua maahanmuuttaja-asiakkaisiin tasavertaisesti ja yhdenvertaisesti yhteiskunnassa. Haastateltavat kertoivat asiakkaiden kuitenkin kokevan valitettavan usein uudessa asuinmaassa ennakkoluuloja, asenteita ja rasismia. Yhteiskunnan vastaanottavaisuus on monimutkainen kysymys, johon vaikuttavat yhteiskunnallinen ilmapiiri, asenne, politiikka, taloudellinen tilanne sekä historialliset ja kulttuuriset tekijät. Työskennellessään maahanmuuttajien kanssa sosiaalityöntekijät

havaitsevat, miten erilaiset instituutiot ja organisaatiot kohtelevat heitä uudessa yhteiskunnassa. Asiakkaat jakavat näitä kokemuksiaan myös sosiaalityöntekijöidensä kanssa.

H1: Ajatellaan vaan suomalaisuutta ja mitä me Suomessa... Kyllä me nykyisin ollaan globaaleja toimijoita kaikki valtiot. Musta on järkyttävää, että tätä ei suomalaiset jotenkin jätetä huolien ulkopuolelle. Kukaan ei ajaa oikeasti meidän asiakkaiden oikeuksia ei. Ja siis tämä on ihan tosi koventunut.

Otteen sosiaalityöntekijä kertoi olevansa huolissaan siitä, miten maahanmuuttaja-asiakasiin suhtaudutaan yhteiskunnassamme. Hänen mielestään valtaväestön suhtautumistapa maahanmuuttoon ja maahanmuuttajien oikeuksiin on negatiivista. Hän pitää ongelmallisena, että usein maahanmuuttajien oikeudet ja tarpeet saatetaan jättää huomiotta. Tutkimuksissa on todettu, että maahanmuuttajataustaiset usein kokevat syrjintää ja välinpitämättömyyttä. Seuraava haastateltava painottaa sekä yhteiskunnan roolia, että maahanmuuttajan vastuuta kotoutumisessa.

H7: Mutta siinä kotoutumisessa on tosi tärkeää, että se uuden paikan vastaanottavaisuus tai se on kuitenkin jollain tapaa semmoinen vuorovaikutteinen. Siinä on molemmilla semmoista vastuuta ja velvollisuuksia. Ehkä näin. Ja sitten minä ajattelen, että se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että tarvii välttämättä omaksua kaikki, vaikka Suomen tapoja tai muuta, mutta se, että ymmärtää sitä yhteiskuntaa, mihin on tullut.

Useamman haastateltavan mukaan kotoutuminen on vastavuoroista toimintaa maahanmuuttajan ja vastaanottavan yhteiskunnan välillä. Sosiaalityöntekijä kertoi, että niin maahanmuuttajan kuin vastaanottavan yhteiskunnan pitää olla tietoinen velvollisuuksistaan ja vastuistaan. Otteessa tuodaan myös esille, että täydellistä sopeutumista ei voida vaatia keneltäkään, mutta ymmärrys yhteiskunnan tavoista on tärkeää. Toisin sanoen maahanmuuttajan ei tarvitse omaksua täysin uuden maan kaikkia tapoja ja kulttuuria, vaan hänen tulee oppia ymmärtämään, miten uudessa yhteiskunnassa toimitaan. Näin maahanmuuttaja voi säilyttää sekä oman kulttuurin identiteettiä samalla oppien uuden yhteiskunnan tapoja ja käytäntöjä.

Sosiaalityöntekijät korostivat kertomuksissaan myös resurssien tärkeyttä kotoutumisprosessissa. He toivat esiin, että työn määrä ei ole suhteessa käytettävissä olevaan

henkilöstömäärään. Resurssivaje vaikuttaa sosiaalityöntekijöiden kertoman mukaan aina väistämättä sekä palvelujen saatavuuteen että laatuun. Työntekijöiden suuret asiakasmäärät vaikuttavat suunnitelmallisen kotoutumistyön toteuttamiseen. Työntekijöillä ei ole aikaa tehdä laadukasta suunnitelmallista kotoutumistyötä.

H4: -- Mä itse ehkä olisin kaivannut vielä enemmän mahdollisuutta tehdä sellaista suunnitelmallista työtä, että sulla on sitten niinku pidemmän jottenkin aikavälillä tukimalli. Varmaan kuitenkin siis se työmäärä verrattuna sitten työntekijämäärään oli sitten sen verran niinku iso, että sitä ei hirveästi tehty.

Sosiaalityöntekijän kokeman mukaan työmäärä kotoutumistyössä on suuri ja resurssit eivät ole työmäärään nähden riittävät. Työntekijät olivat yksimielisiä siitä, että haluavat tehdä suunnitelmallista ja pitkäjänteistä työtä maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa. Kotoutumista edistävä sosiaalityö vaatii suunnitelmallista työskentelytapaa, joka mahdollistaa perusteellisen ja kohdennetun tuen asiakkaille parhaalla mahdollisella tavalla.

Moniammatillisen yhteistyön välttämättömyys ja tärkeys kotoutumisprosessissa nousi esille sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa. Useat sosiaalityöntekijät mainitsivat yhteistyöstään eri tahojen kanssa, mutta suurin osa kaipaasi enemmän yhteistyötä muiden tahojen kanssa asiakkaiden tilanteeseen liittyen.

H5: -- minä käyn omien asiakkaiden kotoutumissuunnitelman päivittämisessä työ- ja elinkeinotoimistossa ja kuulen sen, miten se on jatkunut, jatkuuko koulutus, vai siirtykö seuraavaan vaiheeseen, vai miten mennee, niissä olemaan mukana.

Sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa nousi esille, että eri hyvinvointialueilla yhteistyön määrä ja toimivuus vaihtelivat. Otteen sosiaalityöntekijä kuvailee osallistumistaan työ- ja elinkeinotoimiston kotoutumissuunnitelman laatimiseen asiakkaidensa kanssa, mutta toiset työntekijät kertoivat, etteivät ole välttämättä edes nähneet koko kotoutumissuunnitelmaa. Sosiaalityöntekijät kokivat, että moniammatillinen yhteistyö vaikuttaa asiakkaiden saamaan kokonaisvaltaiseen tukeen. Kuten otteessa kuvaillaan, läsnäolo suunnitelman laatimisvaiheessa auttaa työntekijää ymmärtämään asiakkaan tilannetta laajemmin ja reagoimaan siihen ajantasaisesti.

Haastateltavat kertoivat, että moniammatillinen yhteistyö eri tahojen kanssa ei aina toteudu niin laajasti kuin olisi toivottavaa. Seuraavan otteen sosiaalityöntekijä painotti, että yhteistyötä eri organisaatioiden välillä tulisi tehostaa ja kehittää aktiivisemmin, jotta saavutettaisiin kokonaisvaltaisempi tuki asiakkaalle.

H4: No ylipäätään yhteistyötä olisi, ainakin mulle näyttäytyi, että olisi syytä parantaa. Ymmärrän just, että maahanmuuttajien kanssa jos ei ole tottunut työskentelemään, niin se voi jännittääkin tai jotenkin että meneekö tämä nyt oikein, koska on just erilaista, on eri asia että ootko sä turvapaikanhakijana vai olisiko se jo saanut oleskeluluvan ja mitkä ne sun oikeudet vaikka terveysterveystietoihin on missäkin kohtaa ja kuka niitä tuottaa ja näin.

Sosiaalityöntekijä nosti esille tarpeen kehittää kotoutumista edistäviä palveluja erityisesti moniammatillisen yhteistyön osalta. Hän myös viittaa siihen, että vaikka maahanmuuttajat asiakkaina tuntuisivat tietyille toimijoille erityiseltä asiakasryhmältä, niin ammattilaisilla tulee olla kyky kohdata erilaisia asiakkaita yhdenvertaisesti. Useampi sosiaalityöntekijä painotti, että yhteistyön haasteet vaikuttavat palveluiden katkonaisuuteen ja palvelujen saatavuuteen.

4.3 Työnkuvan moninaiset määritelmät maahanmuuttajapalveluissa

Sosiaalityöntekijät kuvailevat työtänsä maahan muuttaneiden kanssa tuomalla esiin asiakaskunnan kirjoa ja erilaisia tarpeita. Työnkuvan rajat piirtyvät esiin myös heidän käyttämiensä työmenetelmien ja tavoitteiden kautta. Vuoden 2023 sote-uudistus on lisäksi muovannut sosiaalityön ammatillista identiteettiä. Uudistus on tuonut mukanaan muutoksia osan sosiaalityöntekijöiden tehtävänkuviin.

Sosiaalityöntekijöiden työkuva maahanmuuttajapalveluissa määrittyy heidän kertomuksissaan osin asiakasryhmien monimuotoisuuden ja yksilöllisten tarpeiden kautta. Hyvinvointialueiden sekä organisaatioiden erilaiset käytännöt ja vaihteleva asiakaskunnan jako vaikuttavat sosiaalityöntekijöiden työnkuvan määrittymiseen. Esimerkiksi toisilla työntekijöillä on vastuu ainoastaan aikuisten asiakkaiden kanssa työskentelystä, kun taas toisilla

on asiakasryhminä aikuiset, yksin maahan tulleet alaikäiset ja lapsiperheet. Asiakkaiden oleskeluluvan perusteet vaikuttavat myös asiakasryhmien moninaisuuteen. Toisilla maahanmuuttajapalveluiden asiakkailta saattaa olla myönteinen oleskelulupa kansainvälisen suojelun perusteella ja toisilla taas tilapäisen suojelun turvin. Tämä eriyttäminen oleskeluluvan perusteella tuo lisäkerroksen asiakaskunnan määrittelyyn sekä työntekijöiden työkuvaan, mikä heijastaa laajempia yhteiskunnallisia rakenteita ja politiikan toimia.

H7: --- Se työkuva, että siinä on niin kuin kaikki, aika lailla kaikki asiakasryhmät, niin kuin on lapsiperheet ja aikuissosiaalityö ja ikääntyneet. On yksin alaikäisenä tulleet ja muut.

Aineistosta ilmeni maahanmuuttajapalveluiden kotoutumista edistävän sosiaalityön kentän laajuus ja asiakaskunnan heterogeenisuus. Sosiaalityöntekijä kertoo kohtaavansa työssään monenlaisia asiakasryhmiä, kuten lapsiperheitä, ikääntyneitä sekä yksin maahan tulleita alaikäisiä. Muutama sosiaalityöntekijä nosti esille työn haastavuuden paperittomien asiakkaiden kanssa. Paperittomat asiakkaat tarvitsevat usein välttämättömiä sosiaalipalveluja kielteisestä oleskeluluvasta huolimatta. Työntekijät toivat esille myös globaalisti tapahtuvien muutosten ja konfliktien vaikutuksia palveluiden asiakasraken- teeseen. Esimerkiksi Ukrainan sota on lisännyt tilapäistä suojelua hakevien asiakkaiden määrää huomattavasti. Sosiaalityöntekijät nostivat myös esille, että kotoutumistyössä työntekijöiden on kyettävä suhtautumaan jatkuvaan muutokseen sekä olemaan tietoisia niin kansainvälisistä kuin yhteiskunnallisista asioista.

Sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa nousi esille, että sosiaalityöntekijät muovaavat työ- tään vastaamaan maahanmuuttaja-asiakkaiden erilaisia tarpeita. Maahan muuttaneiden avuntarpeet voivat vaihdella suuresti. Sosiaalityöntekijät keskittyvät työssään tukemaan asiakkaita heidän itse ilmaisemiinsa tarpeisiin. Tämä myös osittain määrittelee heidän työnsä luonnetta.

H6: Vaikka tai niinku olisi kaksi ihmistä samasta maastakin tullut niin ei se tarkoita sitä, että niillä ihmisillä olisi niin kuin sama käsitys asioista.

H3: Joo heidän tilanteet on niin vaihtelevia, niin vaihtelevia taustaltaan ja se semmonen niin kuin missä mennään, niin siinä on niin paljon eroja, että kun voi olla vaikka just joku luku- ja kirjoitustaidoton ikinä käynyt kouluja,

ja vähän niinku, asiat pitää selittää jotenkin aika yksinkertaisesti ja juurta jaksain, ja saattaa olla väitelleitä tohtoreita, jotka on vähän jo tottuneet sellaisen niin kuin tietynlaisen vaikka elämäntapaan kotimaassaan, ja sitten he joutuvat pakolaisina tulee tänne ja joutuvat vaikka sosiaalipalveluihin, niin se voi olla kova kolaus, niin kuin itsetunnolle ja kunnialle, että mitä me täällä sosiaalipalveluissa tehdään, ja tavallaan niin kuin yrittää sitä vähän sivuuttaa, että nyt olemme täällä sosiaalipalveluissa, vaan jotenkin niin kuin korostaa sitä, että me ollaan auttamassa siihen kotoutumiseen. Jotenkin siis tosi paljon vaihtelevat.

Haastateltavat toivat esiin asiakastyön yksilöllisyyden sekä asiakkaiden elämäntilanteiden suuren eroavaisuuden kotoutumisen kannalta. Edellisissä otteissa sosiaalityöntekijät kertovat, että samastakin maasta tulleiden ihmisten näkemykset ja tarpeet saattavat erota merkittävästi toisistaan. Sosiaalityöntekijöiden mukaan asiakkaiden taustalla on aina vaikutusta kotoutumiseen. Alitolppa-Niitamon ja Säävälän (2013, 6) mukaan maahan muuttaneiden parissa työskentelevien ammattilaisten on tärkeää ymmärtää maahanmuuton ja kotoutumisen vaikutuksia.

Useampi sosiaalityöntekijä otti puheeksi maahan muuttaneiden lähtötilanteen. He kertoivat muun muassa asiakkaiden koulutaustan vaihtelevuudesta. Toiset asiakkaat saattavat olla lukutaidottomia, ja he eivät ole koskaan käyneet kouluja, kun taas toiset ovat väitelleitä tohtoreita. Sosiaalityöntekijät painottivat kohtaamisen ja lähestymistavan tärkeyttä. Haastateltavien mukaan luottamuksellisen asiakassuhteen muodostaminen vaatii menneisyyden ja nykytilanteen huomioon ottamista.

Sosiaalityöntekijät määrittävät työnsä luonteen ja tavoitteet selkeästi maahanmuuttajapalveluiden kenttään. He kokevat tehtäväkseen edistää asiakkaiden kotoutumista uuteen asuinmaahan, mikä tarkoittaa asiakkaiden tukemista ja ohjaamista osaksi yhteiskuntaa. Kotoutumista edistävän sosiaalityön avulla sosiaalityöntekijät kertoivat pyrkivänsä lisäämään maahan muuttaneiden osallisuutta ja toimijuutta.

H3: Meidän työnkuvamme on varmasti tiivistettynä kotoutumisen edistäminen. Yleensä itse sanon, että meidän työmmme on tehdä itsemme tarpeettomiksi, eli varustaa asiakas.. niin paljon taitoja ja tietoja, että hän ei tarvii meitä lopuksi enää mihinkään, vaan pärjää itsenäisesti ja jatkaa siitä mukavasti omaa elämänsä.

Edellisessä otteessa sosiaalityöntekijä kertoo, että on tärkeää tehdä suunnitelmallista kotoutumistyötä, jotta asiakas kykenee tulevaisuudessa toimimaan itsenäisesti. Kotoutumisaikana sosiaalityöntekijät haluavat antaa asiakkaille tarvittavat tiedot ja taidot. Valtonen (2015, 64) kirjoittaa kotoutumista edistävän sosiaalityön merkityksestä maahanmuuttaneiden elämässä sekä asiakkaiden omien voimavarojen ja tavoitteiden tunnistamisesta perustarpeiden lisäksi. Hänen mukaansa hyvä kotoutuminen vaatii perustarpeiden täyttymisen lisäksi identiteetin rakentamista alusta alkaen, minkä avulla maahanmuuttaneen on mahdollista rakentaa sellaista elämää, minkä itselleen toivoo.

Työntekijöiden kertomuksissa nousee esille myös erilaiset työmenetelmät asiakkaiden kanssa työskentelyssä. He kertovat palvelun tarpeen arvioinnista, yksilöllisestä neuvonnasta ja ohjauksesta, ryhmäohjauksista tai moniammatillisesta yhteistyöstä muiden tahojen kanssa. Kertomuksissa korostuu myös se, että sosiaalityöntekijät toivovat asiakkaiden kokevan kotoutumisen edistyessä kuuluvansa uuteen yhteiskuntaan eikä pelkästään toimimaan yhteiskunnan vaatimalla tavalla.

H4: --että arjessa ollaan myös konkreettisesti paljon tukena.

Sosiaalityöntekijät painottivat suunnitelmallisen sosiaalityön tärkeyttä, minkä avulla edistetään kotoutumista suunnitelmallisesti asiakkaan kanssa yhdessä. Otteen sosiaalityöntekijä painottaa arjen tuen tärkeyttä. Hänen kertomuksissaan korostui konkreettisten toimien ja päivittäisen tuen tarve asiakkaiden elämässä. Kotoutumista edistävää sosiaalityötä työntekijät eivät pitäneet pelkästään byrokraattisena prosessina vaan lisäksi käytännönläheisenä työnä.

Alkuvaiheen tukea sosiaalityöntekijät kuvailivat neuvontana, ohjauksena ja opettamisena. Sosiaalityöntekijät kertoivat kotoutumista edistävän sosiaalityön alkuvaiheen tuen olleen erityisen tärkeä asiakkaiden jatkon kannalta. Uudessa yhteiskunnassa kaikki on erilaista sekä uutta maahanmuuttaneille. Heidän mukaansa asiakkaat eivät välttämättä myöskään itse ole tietoisia oikeuksistaan ja asemastaan. Työntekijät kertoivat, että asiakkaat saattavat tarvita alussa ohjeistusta monissa perusasioissa, kuten kielitaidossa, kulttuurissa ja arjen asioissa.

H2: Mä sanoisin, että se oli aika paljon semmoista ihan alkuvaiheen tukea. -- semmoista perusohjausta ja neuvontaa ja jopa semmoista opettamista. Aika monipuolista, mutta käytännössä kuitenkin se painottuu hyvin paljon siihen opettamiseen ja ohjaukseen ja ehkä enemmän, mitä olisi ollut tarkoituskin tehtävissä.

H7: -- se on tällaista alkuvaiheen sosiaalityötä.

Ensimmäisen otteen sosiaalityöntekijä määrittelee työnsä alkuvaiheen tueksi, joka sisältää paljon ohjausta, neuvontaa ja opettamista. Toisen otteen työntekijä kuvailee kotoutumista edistävää sosiaalityötä alkuvaiheen sosiaalityöksi. Sosiaalityöntekijät pitävät alkuvaiheen kotoutumista käytännönläheisenä, mikä pitää sisällään monenlaista tukea. Alkuvaiheen sosiaalityön voidaan ajatella olevan välttämätöntä kotoutumiselle ja tiiviimpää työskentelyä minkä avulla asiakkaasta tulee yhdenvertainen ja tasa-arvoinen muun väestön kanssa.

Moni sosiaalityöntekijä nosti kertomuksissaan esiin sote-uudistuksen vaikutukset maahanmuuttajapalveluihin. He kertoivat, että uudistus on tuonut mukanaan työnjaon hyvinvointialueen ja kuntien välille. Heidän kertomuksistaan korostuu, että muutos on kuitenkin vielä vaiheessa ja muotoutuu edelleen. Muutama sosiaalityöntekijä kertoi, että uudistuksen myötä he työskentelevät ainoastaan sosiaalihuoltolain nojalla hyvinvointialueella ja kunnassa työskennellään kotoutumislain nojalla. Tämä näyttäytyy sosiaalityöntekijöille hyvin haastavana. Heidän mielestään kotoutuminen ei ole erillinen asia kaikesta muusta vaan liittyy elämän eri vaiheisiin ja osa-alueisiin.

Sote-uudistuksen tuomia muutoksia sosiaalityöntekijät kertoivat pitävänsä myös osittain riskinä palvelujärjestelmässä, koska muutokset saattavat johtaa maahan muuttaneiden palvelujen kaventumiseen. Yksi työntekijä nosti esille, että sosiaalityöntekijänä on tärkeää ymmärtää organisatoriset rakenteet ja niiden haasteet. Hän kertoi, että uudistus tuo aina mukanaan muutoksia, jotka vaikuttavat käytännön työhön ja tietyissä tilanteissa uudelleen soveltamista.

H4: Se oli tosiaan niinku ennen kun mä aloitin siellä niin se oli vähän niinku erkaantunut eli oli just kunnan kotouttamispalvelut eli sinne jäi yksi

sosiaalityöntekijä ja sitten ohjaajia ja sitten hyvinvointialueen maahanmuuttajasosiaalityössä meitä oli sit niinku kaksi sosiaalityöntekijä ja yksi sosiaaliohjaaja että niinku joo jonkun verran just sitä rajanvetoa ehkä käytiinkin siinä sitten, koska se oli niin uusi se että ne oli ennen ollut sitten niinku sama tiimi yksi tiimi, niin se oli sitten niinku just jaettu kahtia.

H5: Tällä hetkellä työnkuva on samanlainen kuin aikuissosiaalityön, sosiaalihuoltolain mukaista sosiaalityötä maahanmuuttajien kanssa. Eli sehän on vuoden 2023 alusta siirtynyt tuonne hyvinvointialueelle tai siis hyvinvointialueille ylipäätään maahanmuuttajien sosiaalityö, joka on sosiaalihuoltolain mukainen. Eli maahanmuuttajien työ, mikä ennen oli, niin se on jäänyt kuntiin.

Edellisissä otteissa sosiaalityöntekijät kuvailevat sote-uudistuksen vaikutusta maahanmuuttajapalvelujen organisaatioihin ja työnjakoon. Sosiaalityöntekijä nostaa esille, että uudistus on johtanut yhtenäisen tiimin jakautumiseen hyvinvointialueen ja kunnan palveluihin. Hän kertoo, että yhtenäisen tiimin jakautuminen on luonut tarpeen uudelle rajavedolle ja työn uudelleenmäärittelylle organisaatioiden välillä. Osalla työntekijöistä kokemus sote-uudistuksesta näyttäytyy työnjaon ja vastuun uudelleen organisointina, mikä on tuonut erilaisia haasteita mukanaan. Yksi sosiaalityöntekijä sanoo, että vaikka työskennellään jatkossa sosiaalihuoltolain nojalla, niin kotoutumisen tukeminen on myös aina läsnä siinä rinnalla. Hän korostaa, että maahan muuttaneiden tilanne on hyvin erilainen ja heidän tarpeeseensa ei voida välttämättä vastata pelkästään sosiaalihuoltolailla.

4.4 Työn mielekkyys ja haasteet

Sosiaalityöntekijät kertoivat kokemuksistaan maahanmuuttajapalveluissa tehtävän työn sekä myönteisistä, että haasteellisista puolista. Myönteiset kokemukset liittyivät asiakkaiden onnistuneeseen kotoutumiseen, työntekijän kykyyn vaikuttaa positiivisesti asiakkaiden elämään tai työntekijän ammatilliseen kasvuun sekä työtyytyväisyyteen. Sosiaalityöntekijät nostivat kertomuksissaan esille myös työn tuomat haastavat puolet, mitkä liittyivät heidän mukaansa resurssipulaan, byrokraattisiin esteisiin, asiakkaiden moninaisiin ongelmiin tai henkiseen kuormitukseen. Muutama työntekijä nosti esille sote-

uudistuksen myötä tapahtuneet muutokset, jotka vaativat työn uudelleen organisointia ja mukautumista.

Sosiaalityöntekijöiden kuvailemat positiiviset kokemukset maahanmuuttajapalveluissa olivat parhaimmillaan tilanteita, joissa he näkivät asiakkaan kotoutumisen kehitystä ja kotoutumista edistävä sosiaalityö oli tuottanut hyvää tulosta. Useampi työntekijä korosti työnsä olevan maahanmuuttajapalveluissa merkityksellistä ja palkitsevaa erityisesti, kun työn tulos selkeästi on nähtävissä. He pitivät myös työn reflektointia tärkeänä oman ammatillisen identiteetin sekä asiantuntijuuden kannalta. Sosiaalityöntekijät kertoivat maahanmuuttajapalveluiden asiantuntijatyön monipuolisuudesta ja erilaisuudesta. Tämän sosiaalityöntekijät kokivat myönteisenä asiana, vaikkakin ajoittain myös haasteena.

H4: No mä tykkäsin tosi paljon, mä niinku todella tykkäsin siitä työstä. Tykkäsin siitä, että minkälaista työtä siellä tehtiin ja se että siellä korostui sellaiset asiat mitä tavallisessa, jos puhutaan niinku vaikka aikuissosiaalityötä tehtäisiin, ja että siellä oli paljon kaikkea erilaista, jos mietitään että aikuis-sosiaalityössä on vaikka ne tietyt ongelmat johon tartutaan.

H3: Siis se on niin palkitsevaa se on niin siis se on tämän työn ihan paras, että siis se on niin palkitsevaa. Ja tulee semmonen olo tosiaan että tekee työtä, jolla on tarkoitus.

Edellisten otteiden sosiaalityöntekijät kertovat kokevansa työnsä mielekkääksi ja he näkevät positiivisia asioita työssään. Ensimmäisen otteen sosiaalityöntekijä kertoo nauttivansa työskentelystä maahan muuttaneiden kanssa, korostaen työn erilaisuutta ja monipuolisuutta. Vaikka kyseisen sosiaalityöntekijän työkenttä on aikuissosiaalityö, niin se poikkeaa hänen mukaansa perinteisestä aikuissosiaalityöstä. Työntekijöiden kertomuksista nousee esille, että maahanmuuttajapalveluissa työntekijät kohtaavat hyvin moninaisia tilanteita sekä haasteita, jotka vaativat työntekijöiltä tietynlaista suhtautumista kotoutumistyöhön. Useampi haastateltava kertoo työn palkitsevuudesta ja merkityksellisyydestä. He kokevat ja näkevät, että heidän työllään on tarkoitus ja merkitys maahan muuttaneiden elämässä.

Toiselta kantilta, sosiaalityöntekijät nostivat kertomuksissaan esiin työnsä haasteelliset puolet maahanmuuttajapalveluissa. Useampi työntekijä kertoi, että haasteet voivat olla

monimutkaisia ja moninaisia, ne voivat liittyä resurssi vajeeseen, kulttuurieroihin, kieli-muuriin, asiakkaiden yksilöllisiin tarpeisiin sekä laajempiin yhteiskunnallisiin sekä poliit-tisiin kysymyksiin. Yksi sosiaalityöntekijä kertoi, että moninaiset haasteet, mitkä saatta-vat tulla maahan muuttaneilla asiakkailla vastaan esimerkiksi liittyen ihmiskauppaan, oleskelulupiin tai kidutukseen, vaativat sosiaalityöntekijältä erityistä ammattitaitoa. Haastateltavien kertomuksissa korostui, että työn haasteiden jakaminen kollegoiden kanssa auttaa jaksamaan työssä, eivätkä he koe jäävänsä yksin monimutkaisten haastei-den kanssa.

H4: Toki maahanmuuttajapuolella on myös niitä ongelmia ja kaikkea sel-laista.” -- Tokihan se sitten niinku haastaa myös sosiaalityöntekijänä, että kun on paljon ilmiöitä, mitä ei ehkä ole tullut vastaan aiemmin, vaikka ih-miskauppa tai asiakkaat ketkä on kokenut kidutusta tai sellaisia niinku aika raffia aiheita tai sellaisia mistä ei vaan niinku ole tullut vastaan aiemmin.

H3: --välillä raskastakin tietysti, niin kuin sosiaalityössä on, että ei olla yk-sinkertaisten eikä kevyiden asioiden kanssa tekemisissä, että kun monet meidän asiakkaista on paennut sotaa ja on niitä ihmiskaupan uhreja, niin siellä historiassa on ihan hirveitä asioita, traumaattisia tapahtumia.

Otteissa nousee esiin maahanmuuttajapalveluiden sosiaalityöntekijöiden kohtaamia eri-laisia haasteita. Ensimmäisen otteen työntekijä kertoi, kuinka työ maahanmuuttajien kanssa voi tuoda eteen tilanteita, jotka ovat työntekijälle uusia ja vaativia. Hän nostaa esille asiakkaiden kohtaamaa ihmiskauppaa tai asiakkaiden aiempaa kokemusta kidutta-misesta. Kokemukset saattavat olla monille sosiaalityöntekijöille uusia ja työntekijät jou-tuvat käsittelemään erikoislaatuisia aiheita, joita ei välttämättä tavallisessa sosiaalityössä tule kohdatuksi. Toisen otteen sosiaalityöntekijä nosti esille, että sosiaalityössä yleensä-kin saatetaan olla tekemisissä vaikeiden ja monimutkaisten asioiden kanssa. Sosiaali-työntekijät korostavat, että maahan muuttaneiden kanssa saattaa kohdata hyvinkin vai-keita ja monimutkaisia aiheita, joiden käsittely vaatii erityistä ammattitaitoa ja osaa-mista. Yksi työntekijä sanoi, että työntekijällä pitää olla kyky kohdata asiakkaan vaikeat kokemukset. Sosiaalityöntekijät joutuvat paitis ymmärtämään ja käsittelemään vaikeat kokemukset, mutta myös samanaikaisesti tukemaan asiakkaita.

Muutama sosiaalityöntekijä nostaa esille kertomuksissaan myös emotionaalisen kuormituksen työssään, viitaten asiakkaiden traumaattisiin kokemuksiin, kuten sodasta pakeneamiseen sekä ihmiskaupan uhriksi joutumiseen. Sosiaalityöntekijät kertoivat, että maahanmuuttajien kanssa tehtävässä työssä tarvitaan sekä ymmärrystä että empatiakykyä. Asiakkaiden kohtaamat vaikeat elämäntilanteet nykyhetkessä nostetaan myös esille aineistossa. Haastateltavien kertoman mukaan tilanteet saattavat olla sellaisia, joissa sosiaalityöntekijät eivät kykene tarjoamaan suoranaista tukea.

H7: Vaikka mielenterveysongelmat tai muut, Ne voivat olla tosi haastavia sitten, sitten auttaa, vaikka olisi kontakti sitten tai yhteistyötä terveyspalveluidenkin kanssa.

Haastateltava käsittelee mielenterveysongelmien ja muiden vastaavien haasteiden monimutkaisuutta sosiaalityössä. Hänen mukaansa, vaikka sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välillä on rakentunut luottamuksellinen asiakassuhde, niin silti tietyissä tilanteissa auttaminen on vaikeaa. Otteessa korostuu, että vaikka moniammatillista yhteistyötä tehdään sosiaali- ja terveyspalveluiden kesken, niin mielenterveysongelmien hoitaminen ei ole niin yksiselitteistä.

4.5 Kotoutumistyön vaatimukset sosiaalityöntekijöille

Sosiaalityöntekijät olivat yhtä mieltä siitä, että maahanmuuttajien kanssa työskentely vaatii erityisosaamista ja ymmärrystä asiakkaiden taustoista. Aineistosta ilmeni, että sosiaalityöntekijät tarkoittavat erityisosaamisella laaja-alaista kulttuuriosaamista ja tietoa asiakkaiden lähtömaista. Työntekijät painottavat lisäksi kulttuurisensitiivisyyden ja herkkyyden merkitystä kotoutumista edistävässä sosiaalityössä. Heidän kertomuksissansa nousi esiin tarve tuntea erilaisia kulttuureja, mutta myös maahanmuuttoon ja turvapaikkamenettelyyn liittyvää lainsäädäntöä. Työntekijät korostavat lisäksi rasismituntemuksen ja antirasistisen työskentelytavan tärkeyttä. Eräs haastateltava toi esille rakenteellisen sosiaalityön ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen roolin maahanmuuttajien aseman parantamisessa.

H1: Vähintäänkin pitäisi olla kulttuurisensitiivinen, kun tapaa ketä tahansa asiakasta. --toivoisin, että joka paikassa olisi vaikka sellaista, että ymmärrettäisiin, mitä on rasismi, vaikka esimerkiksi tunnistetaan, siis rakenteellista rasismia, että mikä on oikeasti tällaista palvelujärjestelmän syrjintää.

H5: -- tietynlainen kulttuurisensitiivisyys siinä ja sitten myöskin semmoinen, niin kyllä tavallaan semmoinen traumainformoitu työote.

Sosiaalityöntekijät nostivat kertomuksissaan esiin kulttuurisensitiivisyyden välttämättömyyttä sosiaalityössä maahan muuttaneiden kanssa. Muutama sosiaalityöntekijä painotti myös rasismitietoisuuden tärkeyttä ja työntekijöiden kykyä tunnistaa rakenteellista rasismia. Palvelujärjestelmät saattavat syrjiä ihmisiä järjestelmällisesti. Haastateltavat pitivät myös tärkeänä työntekijän traumatietoisuuden sosiaalityössä. Tämän sosiaalityöntekijät kokivat erityisen tärkeänä työskennellessä haavoittuvassa asemassa olevien kanssa. Sosiaalityöntekijöiden on tärkeää olla tietoisia siitä, että maahan muuttaneet asiakkaat, erityisesti pakolaistaustaiset saattavat kantaa mukanaan traumaattisia kokemuksia, mitä työskentelyssä tulee huomioiduksi.

Sosiaalityöntekijät painottavat vuorovaikutustaitojen merkitystä maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa työskennellessä, erityisesti sellaisissa tilanteissa, joissa käytetään kommunikointiin tulkkia. Asiakas saattaa puhua ainoastaan omalla äidinkielellään, minkä vuoksi tarvitaan tulkki. Tulkkia käyttäessä työntekijät kertovat, että aina on mahdollisuus väärinymmärrykselle, käännösvirheille ja väärinkäsityksille. He sanoivat, että sillä on merkitystä, miten asiat ilmaistaan tulkille, jotta tulkin on mahdollista tulkata kerrottu asia tarkasti asiakkaan äidinkielellä. Muutama sosiaalityöntekijä piti tärkeänä vuorovaikutustilanteiden johtamista tulkkaustilanteissa.

H4: -- lisäksi oikeasti se kommunikointi eli kommunikointitaidot on tosi tärkeitä. Osaa malittaa kommunikoida silleen riittävän selkeästi ja varmistaa sitten tulkin kanssa aina että tulee ymmärretyksi.

Otteen sosiaalityöntekijä nosti esille kommunikoinnin merkityksestä maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa. Hän mainitsee vuorovaikutustaitojen olevan olennainen osa kotoutumistyötä. Asiakastyötä toteutetaan vuorovaikutuksen välityksellä. Hän korostaa, että

kommunikoinnin tulee olla riittävän selkeää ja työntekijän täytyy varmistaa, onko asiakas ymmärtänyt asian oikein.

Sosiaalityöntekijän on tärkeää olla tietoinen siitä, mitä tulkin käyttö asiakastyössä vaatii häneltä. Sosiaalityöntekijä pohti tulkkauksen tarkkuutta ja sitä, välittykö tapaamisilla kaikki sanottu tarkoituksenmukaisesti. Toinen haastateltava nosti esille, että tulkkaukseen liittyy paljon muutakin kuin pelkästään sanotut asiat. Hänen mielestään tulkkauksessa tulee huomioida kommunikoinnin tarkkuuden lisäksi kulttuurisensitiivisyys. Suoritettu tulkkaus vaikuttaa väistämättä työntekijän sekä asiakkaan luottamussuhteen rakentumiseen ymmärryksen kautta. Tulkkaustilanteissa saattaa syntyä epävarmuutta siitä, onko sosiaalityöntekijän esittämät asiat tulkattu oikein ja asiakas ymmärtänyt kaiken.

H5: -- joskus lähtee miettimään, mitenhan tulkattiin. Tulkattiinkohan tämä niin kuin sanottiin. Tuliko tulkatuksi niin, että asiakas ymmärsi sen ja tietenkin niissäkin tilanteissa joutuu usein uudestaan sanomaan eri tavalla ja eri tilanteissa. Tavallaan se, että kun on siinä välissä se tulkki, niin se on erilainen se kohtaaminen ja siinä täytyy aika lailla toisella tavalla suhtautua siihen tilanteeseen ja senkin takia usein toistaa tapaaminen, koska se ei ole ihan suora kontakti siihen asiakkaaseen.

Sosiaalityöntekijä kuvaili tulkin roolin tuomia haasteita asiakastyössä. Hän kertoo, kuinka hänen ilmaisemansa asia on tulkattu, onko tulkkaus suoritettu ymmärrettävällä tavalla. Sosiaalityöntekijä korostaa, että aina kun vuorovaikutuksessa ja kommunikoinnissa on kolmantena osapuolena mukana tulkki, niin tämä vaikuttaa kohtaamiseen tavalla tai toisella. Haastateltava mainitsee, että tilanteissa joudutaan usein toistamaan tai selittämään asiat uudelleen eri tavoilla, jotta varmistetaan asiakkaan ymmärrys.

Kotoutumista edistävää sosiaalityötä tekevät sosiaalityöntekijät painottivat oman erityisalueen liittyvien opintojen ja lisäkoulutuksen tärkeyttä. Heidän mielestään jatko-opinnot ja erikoistuminen parantavat asiantuntijoiden mahdollisuutta tarjota entistä kokonaisvaltaisempaa palvelua maahanmuuttaja-asiakkaille. Kotoutumistyössä työskentelevät sosiaalityöntekijät halusivat kehittää ammatillista osaamistaan ja asiantuntemustaan kotoutumiseen liittyen.

H7: Minun mielestä niin kuin tämänkin niin kuin siis niin maahanmuuttajatyöhön liittyvät koulutukset on kauhean tärkeitä.

Sosiaalityöntekijä painottaa aiheeseen liittyvän koulutuksen tärkeyttä kotoutumistyössä. Työntekijät kertoivat, että kotoutumistyössä tarvitaan kotoutumiseen ja maahanmuuttoon liittyvää lisäkoulutusta. He pitävät koulutusta erityisen tärkeänä, koska sosiaalityön opinnoissa aiheeseen liittyvä koulutus jää hyvin pintapuoliseksi. Kotoutuminen ja maahanmuutto ovat kuitenkin aiheina hyvin laaja-alaisia ja vaativat erityistä paneutumista. Haastateltava kertoi, että tarvittava koulutus lisää ammattilaisten tietoisuutta erittäin haastavasta ja monimutkaisesta aihealueesta, erityisesti kun puhutaan maahanmuutosta ja turvapaikkamenettelystä. Sosiaalityöntekijät sanoivat, että maahan muuttaneiden kanssa työskennellessä on aina omat erityispiirteensä mukana, koska työkenttä on hyvin erilainen kuin tavallisessa sosiaalityössä.

5 Johtopäätökset

Tutkielmassa on tarkasteltu hyvinvointialueiden maahanmuuttajapalveluiden sosiaalityöntekijöiden kokemuksia kotoutumistyöstä. Tavoitteena oli ymmärtää kotoutumista edistävän sosiaalityön roolia maahan muuttaneiden elämässä. Tutkielmaani varten haastattelin neljältä eri hyvinvointialueelta sosiaalityöntekijöitä, jotka työskentelevät maahanmuuttajapalveluissa. Haastattelut toteutin puolistrukturoidulla haastattelulla. Tutkielmani tehtiin laadullisena tutkimuksena ja tutkimusotteena käytin aineistolähtöistä sisällönanalyysiä. Valitsin kyseisen tutkimusotteen, koska halusin selvittää sosiaalityöntekijöiden kertomuksista erilaisia kokemuksia kotoutumistyöstä.

5.1 Pohdinta

Tutkimuksen haastatellut sosiaalityöntekijät nostivat esiin useita tärkeitä näkökulmia kotoutumistyöhön liittyen. Sosiaalityöntekijöiden kokemukset maahanmuuttajapalveluista ja kotoutumistyöstä nostavat esiin kysymyksiä siitä, miten kotoutuminen, yhteiskunnalliset rakenteet ja politiikka vaikuttavat maahanmuuttajien asemaan Suomessa. Keskeinen havainto on, että sosiaalityöntekijöiden työ maahanmuuttajapalveluissa on hyvin monimuotoista ja vaatii laaja-alaista osaamista. Maahanmuuttajat ovat lähtökohtaisesti heterogeeninen ryhmä, joka koostuu erilaisista taustoista ja tarpeista. Työssään sosiaalityöntekijät kohtaavat laajoja rakenteellisia ja poliittisia kysymyksiä, jotka ovat yhteydessä maahanmuuttajien kotoutumisprosessiin.

Heckmannin (2005) kotoutumisen neljä ulottuvuutta: rakenteellinen, kulttuurinen, vuorovaikutuksellinen ja identifioiva tarjoavat hyvän viitekehyksen maahanmuuttajien kotoutumisen prosessin ymmärtämiselle. Kyseiset ulottuvuudet kuvaavat, miten maahanmuuttajien kotoutuminen uuteen yhteiskuntaan tapahtuu sekä yhteiskunnan tasolla että yksilön kokemuksina. Sosiaalityöntekijöiden kertomuksista nousee esiin nämä ulottuvuudet konkreettisina esimerkkeinä kotoutumista edistävän sosiaalityön käytännöissä.

Rakenteellisen kotoutumisen osalta sosiaalityöntekijät nostivat esiin haasteita, jotka liittyvät maahanmuuttajien pääsyyn koulutukseen ja työmarkkinoille. Erityisesti kielen oppiminen ja koulutuksen saaminen olivat heidän mielestään keskeisiä tekijöitä, jotka vaikuttavat maahanmuuttajien onnistuneeseen kotoutumiseen. Sosiaalityöntekijät kuitenkin korostivat, että ilman yhteiskunnan tukea ja vastaanottavaisuutta onnistunut kotoutuminen voi jäädä puutteelliseksi. Tämä tukee Heckmannin (2005) teoriaa rakenteellisesta kotoutumisesta, jossa maahanmuuttajien integroituminen yhteiskunnan eri instituutioihin, kuten työmarkkinoille ja koulutukseen on avainasemassa.

Sosiaalityöntekijät kertoivat myös kohtaavansa haasteita omassa työssään, kun poliittiset päätökset ja lainsäädäntö vaikeuttavat maahanmuuttajien asemaa ja mahdollisuuksia. Erityisesti vuoden 2023 Petteri Orpon hallitusohjelma herätti huolta sosiaalityöntekijöiden keskuudessa. Sosiaalityöntekijät olivat yhtä mielisiä siitä, että hallitusohjelman tuomat muutokset maahanmuuttopolitiikkaan heikentävät maahanmuuttajien asemaa ja oikeuksia entisestään. Pakolaistaustaisten asiakkaiden kohdalla tämä vaikuttaa suuresti, koska he ovat yleensä jo valmiiksi haavoittavassa asemassa elämäntilanteidensa vuoksi.

Kulttuurinen kotoutuminen nousi esiin sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa erityisesti kulttuurisen identiteetin säilyttämisen ja uuden kulttuurin omaksumisen kautta. Sosiaalityöntekijät kokivat, että työ vaatii kulttuurisensitiivisyyttä ja kykyä kohdata erilaisia taustoja. Sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa nousi esiin, että he pitivät tärkeänä kulttuurien erilaisten käytäntöjen ja tapojen ymmärtämistä. Maahanmuuttajien mahdollisuus säilyttää oma kulttuurinen identiteettinsä samalla kun he opettelevat uuden yhteiskunnan normeja, on osa heidän kotoutumisprosessiaan.

Sosiaaliset suhteet ja verkostot nousivat sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa esille kotoutumisen kannalta. Vuorovaikutuksellisen kotoutumisen kohdalla esiin nousivat erityisesti haasteet, joita maahanmuuttajat kohtaavat vuorovaikutuksessa valtaväestön ja yhteiskunnan instituutioiden kanssa. Sosiaalityöntekijät toivat esiin, että maahanmuuttajat kohtaavat usein ennakkoluuloja ja syrjintää, mikä vaikeuttaa heidän kotoutumistaan. Vuorovaikutukselliset esteet ovat usein piileviä, mutta niillä voi olla merkittävä vaikutus

maahanmuuttajien intrigoitumiseen. Työntekijät painottivat myös luottamuksellisten suhteiden tärkeyttä ja välttämättömyyttä kotoutumisessa. Buchertin (2015) mukaan sosiaalityöntekijöillä on keskeinen rooli maahanmuuttajien ja yhteiskunnan välillä, erityisesti kun he auttavat maahanmuuttajia luomaan uusia sosiaalisia verkostoja ja ymmärtämään suomalaista yhteiskuntaa. Tutkimukseni havainnot osoittavat, että sosiaalityöntekijät haluavat tehdä suunnitelmallista kotoutumista edistävää sosiaalityötä. Useammalla hyvinvointialueella resurssit ovat kuitenkin hyvin rajalliset, eikä pystytä vastaamaan tarpeeseen toiveen mukaan.

Tutkimukseni tulokset osoittavat, että maahanmuuttajien identiteetin rakentuminen uudessa yhteiskunnassa on monimutkainen prosessi, joka vaatii tukea eri tahoilta. Heckmannin (2005) identifioiva kotoutuminen, eli maahanmuuttajien tunne kuulumisesta uuteen yhteiskuntaan, nousi esiin myös sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa. Tämä liittyy erityisesti perheenyhdistämiseen ja oleskelulupiin. Sosiaalityöntekijät kertoivat, että maahanmuuttajat, joiden oleskelulupa tai perheenyhdistäminen on epävarmaa, kokevat suurta stressiä ja turvattomuutta, mikä saattaa vaikeuttaa heidän kotoutumistaan. Valtonen (2015) painottaa, että identifioiva kotoutuminen on tärkeää, koska ilman tunnetta kuulumisesta yhteiskuntaan maahanmuuttajien on vaikea rakentaa pitkäaikaista elämää uudessa ympäristössä. Tämä ilmeni tutkimuksessani konkreettisina esimerkkeinä sosiaalityöntekijöiden kertomuksista, joissa epävarmuus oleskeluluvasta heikentää asiakkaiden kotoutumista ja tulevaisuuden suunnittelua.

Tutkimuksen tulokset toivat esiin myös monia haasteita, jotka liittyvät sosiaalityön käytännön toteutukseen maahanmuuttajien kotoutumisen tukemisessa. Resurssipula ja suuri työmäärä sekä organisaatioiden erilaiset toimintavat saattoivat vaikuttaa sosiaalityöntekijöiden mahdollisuuksia tukea maahanmuuttajia kokonaisvaltaisesti. Moniammatillisen yhteistyön ja palvelujen oikea aikaista järjestelyä pidettiin erittäin tärkeänä, mutta tähän ei aina ole tarpeellisia resursseja. Buchert (2015) korostaa, että tehokas kotoutuminen edellyttää kattavaa yhteistyötä eri toimijoiden, kuten koulutuksen, terveydenhuollon, sosiaalihuollon ja työvoimaviranomaisten välillä. Tutkimuksessani sosiaalityöntekijät kokivat, että moniammatillista yhteistyötä tarvittaisiin lisää, jotta maahanmuuttajien tarpeisiin voitaisiin vastata riittävällä tavalla.

Tutkimukseni tulokset viittaavat siihen, että kotoutumistyön onnistuminen vaatii Suomessa edelleen kehittämistä ja parannuksia niin resursseissa, palvelujen järjestämisessä sekä asiantuntijoiden osaamisessa. Valtosen (2015) mukaan kotoutumistyö on moniulotteinen prosessi, jossa tarvitaan sekä rakenteellista tukea että yksilöllistä ohjausta. Sosiaalityöntekijöiden kokemukset osoittavat, että ilman riittävää tukea ja resursseja maahanmuuttajien kotoutuminen voi jäädä heikoksi, mikä heikentää heidän mahdollisuuksiinsa kotoutua suomalaiseen yhteiskuntaan.

Lainsäädännön ja poliittisten päätösten vaikutus kotoutumiseen on sosiaalityöntekijöiden kokemusten mukaan myös hyvin merkittävä. Heckmannin (2015) mukaan rakenteelliset esteet voivat estää maahanmuuttajien kotoutumisen onnistumisen. Tarvitaan poliittista tukea ja lainsäädännöllisiä muutoksia, jotka helpottavat maahanmuuttajien pääsyä yhteiskunnan jäseniksi. Kuten tässäkin tutkimuksessa on tullut esille, maahanmuuttajien kotoutumistyö ei ole pelkästään yhden tahon vaan koko yhteiskunnan tehtävä. Jokaisen eri tahon rooli on merkittävä kotoutumisen kannalta. Kotoutumista edistävä sosiaalityö on ensisijaisen tärkeää osana maahanmuuttajien integroitumista uuteen yhteiskuntaan. Sosiaalityöntekijöiden työ on merkittävä ja vaativaa, ja sen onnistuminen edellyttää laaja yhteiskunnallista tukea, resursseja ja moniammatillista yhteistyötä. Sosiaalityöntekijän osaaminen liittyen maahanmuuton ja kotoutumisen ilmiöihin on myös hyvin tärkeää.

5.2 Tutkimusprosessi

Tutkimusprosessini koostui useista eri vaiheista, joiden tarkoituksena oli selvittää sosiaalityöntekijöiden kokemuksia maahanmuuttajapalveluiden kotoutumistyöstä. Aiheen valinnan jälkeen määrittelin tutkimukselleni tutkimuskysymyksen, joka liittyi sosiaalityöntekijöiden kokemuksiin. Tutkimusaiheen valinta pohjautui siihen, että halusin ymmärtää syvällisemmin sosiaalityöntekijöiden roolia kotoutumista edistävässä sosiaalityössä.

Aiheen valinnan jälkeen päätin kerätä aineistoa haastattelemalla sosiaalityöntekijöitä, jotka työskentelevät maahanmuuttajapalveluissa. Lähdin tavoittelemaan sosiaalityöntekijöitä Facebook ryhmän sosiaalityön uraverkoston kautta, koska tarkoituksena oli tavoittaa sosiaalityöntekijöitä eri hyvinvointialueilta laajempien näkökulmien ja monipuolisuuden saamiseksi. Sosiaalityön uraverkoston kautta tutkimukseeni osallistui seitsemän sosiaalityöntekijää neljältä eri hyvinvointialueelta. Tutkielmani keskeisin rajoite koski aineiston pienuutta, minkä vuoksi tutkielmassa on käsitelty vain muutamien sosiaalityöntekijöiden kokemuksia. Laadullisessa tutkimuksessa aineistot jäävät usein pieniksi ja tarkoituksena ei olekaan yleistyksien tekeminen vaan tuoda esiin syvällisempiä näkökulmia ja kokemuksia, jotka auttavat ymmärtämään käsiteltävää ilmiötä. (Tuomi & Sarajarvi, 2018.)

Korkeampi osallistujamäärä olisi tarjonnut tutkimukselle laajemman aineiston, mutta eri hyvinvointialueiden kokemukset tässä mittakaavassa tekivät mielestäni aineistosta monipuolisen. Haastateltavien määrään vaikutti selvästi rajausta maahanmuuttajapalveluiden kontekstiin. Rajausta oli kuitenkin oleellinen tutkimustehtävän kannalta. Suomen jokaisella hyvinvointialueella ei välttämättä ole maahanmuuttajapalveluita saatavilla lainkaan, minkä vuoksi mahdollisten osallistujien määrä on pienempi.

Yksilöhaastattelut suunnittelin niin, että niissä keskityttiin sosiaalityöntekijöiden kokemuksiin kotoutumistyöstä. Haastattelutilanteet olivat mielestäni onnistuneita, koska sosiaalityöntekijät kertoivat mielellään kokemuksistaan ja näkemyksistään työhönsä liittyen maahanmuuttajapalveluissa. Yksilöhaastattelun ja haastattelukysymysten avulla sain työntekijöiden syvällisempiä kokemuksia esiin. Sosiaalityöntekijöillä oli haastattelujen aikana mahdollisuus nostaa esiin heille merkittäviä asioita liittyen kotoutumiseen ja kotoutumistyöhön. He olivat sitä mieltä, että kotoutumista edistävästä sosiaalityöstä pitäisi keskustella enemmän, koska sosiaalityöllä on keskeinen rooli maahanmuuttajan kotoutumisessa.

Sisällönanalyysi menetelmänä auttoi tunnistamaan keskeiset teemat ja ilmiöt, jotka liittyvät sosiaalityöntekijöiden kokemuksiin kotouttamistyössä. Aineistolähtöisen analyysimenetelmän avulla pystyin nostamaan aineistosta esiin työntekijöiden syvällisempiä

kokemuksia heidän kertomuksistaan. Jälkikäteen ajateltuna toisena mahdollisena analyysimenetelmänä olisi voinut olla narratiivinen analyysin. Narratiivinen analyysi tutkii ihmisten kertomia kokemuksia, ja se on menetelmänä hyödyllinen, kun tutkimuksen kohteena ovat yksilölliset merkitykset ja kokemukset.

Tutkimuksesta nousseita teemoja tarkastelin suhteessa aiempaan tutkimukseen, joka käsittelee kotoutumista ja kotouttavaa sosiaalityötä. Aikaisempi tutkimus osoittaa, että kotoutumista on tutkittu laajasti, ja aiemmat tutkimustulokset tukevat myös tutkimukseni tuloksia. (Heckmann 2005; Anis 2008; Hammar-Suutari 2009; Turtiainen 2009b; Saukkonen 2020). Kotoutumista on tutkittu paljon eri taiteenaloilla, mutta kotoutumisen edistämisessä ja kehittämisessä tarvitaan jatkossa enemmän tutkimusta myös kotouttavasta sosiaalityöstä. Kotoutumista edistävän sosiaalityön rooli on merkittävä maahanmuuttajan elämässä, ja jotta kotoutumisessa onnistuttaisiin paremmin, ilmiöstä tarvitaan enemmän tutkimusta sosiaalityön kentällä. Aihetta voitaisiin myös jatkossa tutkia laajemmalla otannalla luotettavampien tulosten saamiseksi.

Lähteet

- Anis, Merja 2008: Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat. Väestöliitto. Helsinki.
- Buchert, Ulla 2015: Maahanmuuttajuuden institutionaaliset kategoriat. Kuntoutussäätiö. Helsinki.
- Elo, Satu & Kajula, Outi & Tohmola, Anniina & Kääriäinen, Maria 2022: Laadullisen sisälönanalyysin vaiheet ja eteneminen. *Hoitotiede*, 34(4), 215–225. Noudettu osoitteesta: <https://journal.fi/hoitotiede/article/view/128987/78028>
- Geneven pakolaissopimus.
- Hallamaa, Jaana & Lötjönen, Salla & Sorvali, Irma & Launis, Veikko 2006: Etiikkaa ihmis-
tieteille. Hakapaino Oy. Helsinki.
- Heckmann, Friedrich 2005: Integration and integration policies. European forum for migration studies. Bamberg.
- Hirsijärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2008: Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Gaudameus. Helsinki.
- Hirsijärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2014: Tutki ja kirjoita. Bookwell Oy. Porvoo.
- Hammar-Suutari, Sari 2009: Asiakkaana erilaisuus. Kulttuurien välisen viranomaistoinnin etnografia. Joensuun yliopisto. Karjalan tutkimuslaitos ja humanistinen tiedekunta.
- Juhlia, Kirsi 2006: Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Vastapaino. Tampere.
- Kauhanen, Elina 2017: Kulttuurisensitiivisyyttä vai heitteillejättöä? Ilman huoltajaa maahan tulleiden turvapaikanhakijalasten yksityismajoitus ammattilaisten näkemyksissä. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Kuula, Arja 2006: Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Gummerus kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Kuusio, Hannamaria & Castaneda, Anu & Leemann, Lars 2020: Osallisuus, sosiaaliset suhteet ja elämänlaatu. Kuusio, Hannamaria & Seppänen, Anna & Jokela, Satu & Somersalo, Laura & Lilja, Eero (toim.) Ulkomaalaistaustaisten terveys ja

hyvinvointi Suomessa – FinMonik-tutkimus 2018–2019. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti. Punamusta Oy. Helsinki.

Kokkonen, Lotta 2010: Pakolaisten vuorovaikutussuhteet. Keski-Suomeen muuttaneiden pakolaisten kokemuksia vuorovaikutussuhteistaan ja kiinnittymisestään uuteen sosiaaliseen ympäristöön. Jyväskylän yliopisto.

Kotoutuminen. Maahanmuutto ja kulttuurinen moninaisuus. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2024. <https://thl.fi/aiheet/maahanmuutto-ja-kulttuurinen-moninaisuus/kotoutuminen-ja-osallisuus/kotoutuminen> viitattu 17.5.2024

Kotoutuminen. Kotoutuminen ja pakolaisten vastaanotto. Kotoutumisen edistämisen painopisteet. <https://kotoutuminen.fi/kotoutumisen-edistamisen-painopisteet> Viitattu 3.9.2024.

Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta (2011/746)

Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta (493/1999)

Laki kotoutumisen edistämisestä (2010/1386)

Laki kotoutumisen edistämisestä (681/2023)

Maahanmuuttovirasto. Sanasto. <https://migri.fi/sanasto>

Makkonen, Timo & Koskenniemi, Eero 2013: Muuttoliikkeen ja maahanmuuttajien aseman oikeudellinen sääntely. Martikainen, Tuomas & Saukkonen, Pasi & Säävälä, Minna (toim.) Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta. Gaudeamus Oy. Tallinna.

Martikainen, Tuomas & Saukkonen, Pasi & Säävälä, Minna 2013: Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta. Gaudeamus Oy. Tallinna.

Mäkelä, Marja-Liisa 2019: Toiset tytöt? Suomalaisten maahanmuuttotaustaisten tyttöjen toimijuus peruskoulusta toiselle asteelle siirryttäessä. Turun yliopisto. Turku.

Mäkinen, Olli 2006: Tutkimusetiikan ABC. Gummerus kirjapaino Oy. Vaajakoski.

Nisula, Leila 2010: Vuorovaikutuskulttuuri ja sen jäsentyminen maahanmuuttajien työllistämismennöksessä. Lapin yliopisto. Rovaniemi.

Penninx, Rinus & Garcés-Mascareñas, Blanca 2016: The concept of integration as an analytical tool and as a policy concept. Garcés-Mascareñas, Blanca & Penninx, Rinus (toim.). Integration processes and policies in Europe. Contexts. levels and actors. Imiscoe research series. Spain.

- Pietarinen, Juhani: Tutkimus ja etiikka. Eettiset perusvaatimukset tutkimustyössä. Karjalainen, Sakari & Launis, Veikko & Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.) Tutkijan eettiset valinnat. Tammer-Paino. Tampere.
- Pietarinen, Juhani & Launis, Veikko 2002: Tutkimus ja etiikka. Etiikan luonne ja alueet. Karjalainen, Sakari & Launis, Veikko & Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.) Tutkijan eettiset valinnat. Tammer-Paino. Tampere.
- Pöyhönen, Sari 2018: Kohtaamisia ja kohtaamattomuuksia kotouttamisen palvelujärjestelmissä. Sosiologia, 55(4), 409–410. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/sociologia/article/view/124367>
- Pakolaisen oikeusasemaa koskeva yleissopimus (77/1968)
- Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma (20.6.2023). Vahva ja välittävä Suomi. Punamusta Oy. Valtioneuvosto Helsinki.
- Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokannas, Elina 2011: Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-kustannus. Jyväskylä.
- Räty, Minttu 2002: Maahanmuuttajat asiakkaina. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.
- Saukkonen, Pasi 2013: Erilaisuuksien Suomi. Vähemmistö- ja kotouttamispolitiikan vaihtoehdot. Gaudeamus Oy. Tallinna.
- Saukkonen Pasi 2020: Suomi omaksi kodiksi. Kotouttamispolitiikka ja sen kehittämismahdollisuudet. Gaudameus Oy. Tallinna.
- Saukkonen Pasi 2021: Ulkomaalaistaustaiset pääkaupunkiseudulla: asuminen, työllisyys ja tulot. Next print Oy. Helsinki.
- Söderling, Ismo 2013: Maahanmuutto ja suomalaisten asenteet. Alitolppa-Niitamo, Anne & Fågel, Stina & Säävälä, Minna (toim.) Olemme muuttaneet – ja kotoutumme. Maahan muuttaneen kohtaaminen ammatillisessa työssä. Kirjapaino Fram. Vaasa.
- Santamäki-Vuori, Tuire 2020: Esipuhe. Kuusio, Hannamaria & Seppänen, Anna & Jokela, Satu & Somersalo, Laura & Lilja, Eero (toim.) Ulkomaalaistaustaisten terveys ja hyvinvointi Suomessa. FinMonik-tutkimus 2018–2019. Raportti. Punamusta Oy. Helsinki.
- Steel, Tytti & Tuori, Annamari 2016: ”Olenko minä niin eksoottinen?": Pakolaistaustaisten naisten työelämää liittyvä identiteettityö.

Sisäministeriö. Maahanmuutto. Maahanmuutto- ja turvapaikkapolitiikka. <https://intermin.fi/maahanmuutto/maahanmuuttopolitiikka> Viitattu 12.8.2024.

Tilastokeskus. Muuttoliike 2023. Tiedote 24.5.2024. <https://www.stat.fi/julkaisu/cl8n2djw3b360cvz35t3up2r>

Turtiainen, Kati 2009b: Recognition and recognitive attitudes between refugees and authorities. Leskosek, Vesna (toim.) Theories and Methods of social work. Exploring different perspectives. Faculty of social work. University of Ljubljana.

Turtiainen, Kati 2013: Maahanmuuttajien vastaanotto ja kotouttaminen kunnissa. Korhonen, Vesa & Pukari, Saulo (toim.) Monikulttuurinen ohjaus- ja neuvontatyö. PS-kustannus. Jyväskylä.

Turtiainen, Kati 2017: Pakkomuutto sosiaalityössä kohdattavana ilmiönä. Jäppinen, Maija & Metteri, Anna & Rantatyö, Satu & Rauhala, Pirkko-Liisa (toim.) Kansainvälinen sosiaalityö. Copyright.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi. Helsinki.

Ulkomaalaislaki (2004/301)

Valtonen, Kathleen 2008: Social work and migration: immigrant and refugee settlement and integration. Ashgate. England.

Valtonen, Kathleen 2015: Social work and integration in immigrant communities. Framing the field. Ashgate. England.

YK:n pakolaisjärjestö UNHCR. Tilastot ja lähteet. <https://www.unhcr.org/neu/fi/tilastot-ja-lahteet> viitattu 2.8.2024.

Yhdenvertaisuuslaki (2014/1325)

Zonzi, Anna & Söderblom, Nina 2018: Pakolaisuus. Merkitykset ihmiselle ja yhteisölle. Hermes Oy. Tampere.

Liitteet

(LIITE1)

Tiedote tutkimuksesta

Teen Pro gradu -tutkielmaa sosiaalityön kotoutumistyöstä maahanmuuttaja-asiakkaiden parissa. Tutkielmani keskittyy maahanmuuttajapalveluiden rooliin kotoutumistyössä. Pro gradu -tutkielman tarkoituksena on selvittää sosiaalityöntekijöiden kokemuksia kotoutumistyöstä.

Suomessa maahanmuuttajien määrä on lisääntynyt tasaisesti. Lisääntyneen maahanmuuton myötä kotoutumisesta ja kotouttamisesta on tullut entistä tärkeämpi sekä ajankohtaisempi asia. Kotoutumista tukevalla sosiaalityöllä on suuri merkitys maahan muuttaneiden sopeutumisessa. Sosiaalityöllä tuetaan maahan muuttanutta pääsemään hyvän elämän alkuun Suomessa. Kotouttavalla sosiaalityöllä on keskeinen rooli maahanmuuttajan tukemisessa ja ohjauksessa uudessa maassa. Ajattelen, että ilmiöstä tarvitaan myös enemmän tutkimusta sosiaalityön kentällä.

Tutkimukseni aineisto kerätään haastattelemalla sosiaalityöntekijöitä, jotka työskentelevät kotouttamistyön parissa. Toivon saavani tutkimukseeni haastateltavia, jotka työskentelevät tai ovat työskennelleet maahanmuuttajapalveluissa sosiaalityöntekijänä. Haluan kuulla sosiaalityöntekijöiden kokemuksia maahanmuuttaja-asiakkaiden kotoutumisesta ja kotouttamisesta. Tutkimukseen ja haastatteluun osallistuminen on täysin vapaaehtoista. Haastateltava voi keskeyttää osallistumisensa missä tahansa prosessin aikana.

Tarkoituksena on marras- ja joulukuun aikana saada haastateltavia mukaan tutkimukseeni ja aloittaa itse yksilöhaastattelut joulukuun/tammikuun aikana, haastateltavien aikatauluja huomioiden. Haastattelu voidaan järjestää Varsinais-Suomen alueella kasvotusten tai Teamsin välityksellä. Haastatteluun ei tarvitse etukäteen

valmistautua ja haastattelun osallistuminen ei aiheuta kustannuksia osallistujille. Haastattelun kesto on noin 45-60min ja kaikki haastattelut tallennetaan ja litteroidaan.

Tutkimuksessani noudatan tutkimuseettisiä periaatteita. Tutkimuksen haastattelut litteroidaan tekstimuotoon ja niistä poistetaan kaikki tunnistetiedot. Näin suojataan osallistujien yksityisyys ja tunnistettavuus. Informointi on myös keskeistä tutkimukseni kannalta. Osallistujalla on oikeus saada riittävä ja selkeä tieto tutkimuksesta.

Haastattelujen ääninauhoja ja litteroidut haastatteluaineistot säilytetään ja suojataan salasanoilla tietokoneella kansiossa. Tutkimuksen tekijä on ainoa, joka käsittelee haastatteluaineistoa. Tutkimuksen valmistuttua kaikki aineistot ja ääninauhat hävitetään.

Ystävällisin terveisin,

Suzan Ashtiani

Maiserivaiheen opiskelija

sashtian@ulapland.fi

(LIITE2)

SOSIAALITYÖNTEKIJÄN YKSILÖHAASTATTELU

Kokemus ja tausta

- Kuinka kauan olet työskennellyt sosiaalityöntekijänä maahanmuuttajapalveluissa?
- Miten kuvailisit työnkuvaasi?
- Mikä ohjasi työskentelemään maahanmuuttaja-asiakkaiden pariin?

Kotoutuminen ja kotouttaminen

- Miten määrittelisit kotoutumisen ja kotouttamisen käsitteiden merkityksen ja miten nämä eroavat toisistaan?
- Mitä tarkoittaa kotoutumistyö?
- Mikä auttaa hyvään kotoutumiseen?

Maahanmuuttajan sosiaalityöntekijänä

- Millaista on työskennellä maahanmuuttajapalveluissa sosiaalityöntekijänä?
- Millaiset asiat koet tärkeäksi tehdessäsi työtä maahanmuuttaja-asiakkaan kanssa?
- Millaisia asiakkaan kotoutumista tukevia työkaluja ja käytäntöjä sinulla tai työyhteisöllänne on käytössä?
- Millaista yhteistyötä tarvitaan eri toimijoiden kanssa kotoutumisen edistämiseksi?
- Millaisia haasteita kohtaat asiakastyössäsi?
- Miten haastavia tilanteita ratkotaan?
- Millaista tukea toivoisit työhösi?
- Millaista erityistä osaamista maahanmuuttajatyössä tarvitaan?

Organisaatio (tai) Instituutio ja lainsäädäntö

- Millä tavalla asiakkuus määrittyy teidän organisaatiossanne/instituutiossanne?
- Miten asiakas ohjautuu teidän palveluihinne?
- Miten lainsäädännön merkitys näkyy käytännön työssä?
- Millaisia työkaluja lainsäädäntö tarjoaa sinulle työssäsi? Entä millaisia raameja lainsäädäntö luo kotoutumistyölle?

Maahanmuuttopolitiikka

- Mitä ajattelet Suomen kotouttamispolitiikasta?
- Millä tavalla ajattelet uuden hallitusohjelman ja mahdollisten muutosten vaikuttavan kotoutumistyöhön ja asiakkaiden kotoutumiseen?

Tuleeko sinulla jotain sellaista mieleen, jota en huomannut tässä kysyä, mutta on aiheena tärkeä?